

Astrofizyka cząstek

prof. dr hab. A.F.Żarnecki

Zakład Cząstek i Oddziaływań Fundamentalnych IFD

Wykład VI

- Bezpośrednie poszukiwanie ciemnej materii
eksperymenty z ciekłymi gazami szlachetnymi (LXe, LAr)
- Pośrednie poszukiwania ciemnej materii

Ciemna materia

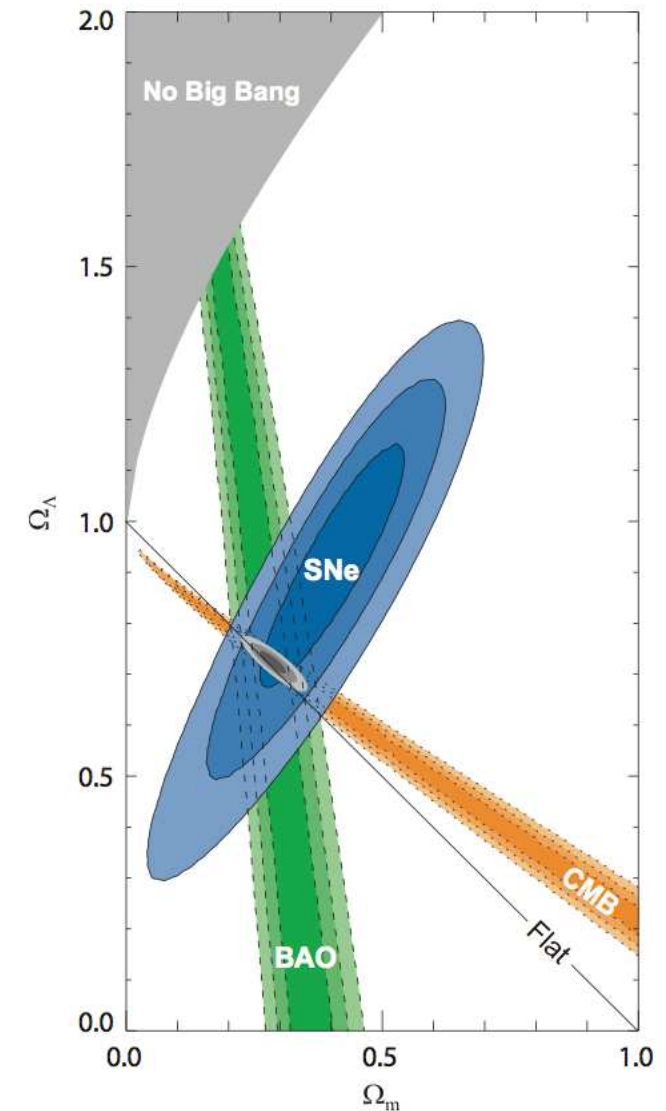
Przesłanki eksperymentalne

Najsilniejsze ograniczenia na parametry kosmologiczne uzyskujemy uwzględniając:

- rozkłady fluktuacji w CMB
- formowanie struktur wielkoskalowych
- pomiary odległych supernowych

Chcąc opisać wszystkie dostępne dane musimy przyjąć, że:

- **atomy** (bariony) wypełniają tylko około **5%** Wszechświata.
- **26%** stanowi **ciemna materia**...
- **69%** to tzw. “**ciemna energia**”, którą możemy opisać poprzez **stałą kosmologiczną** (Λ)

Ciemna materia

Właściwości

Wiemy że ciemna materia:

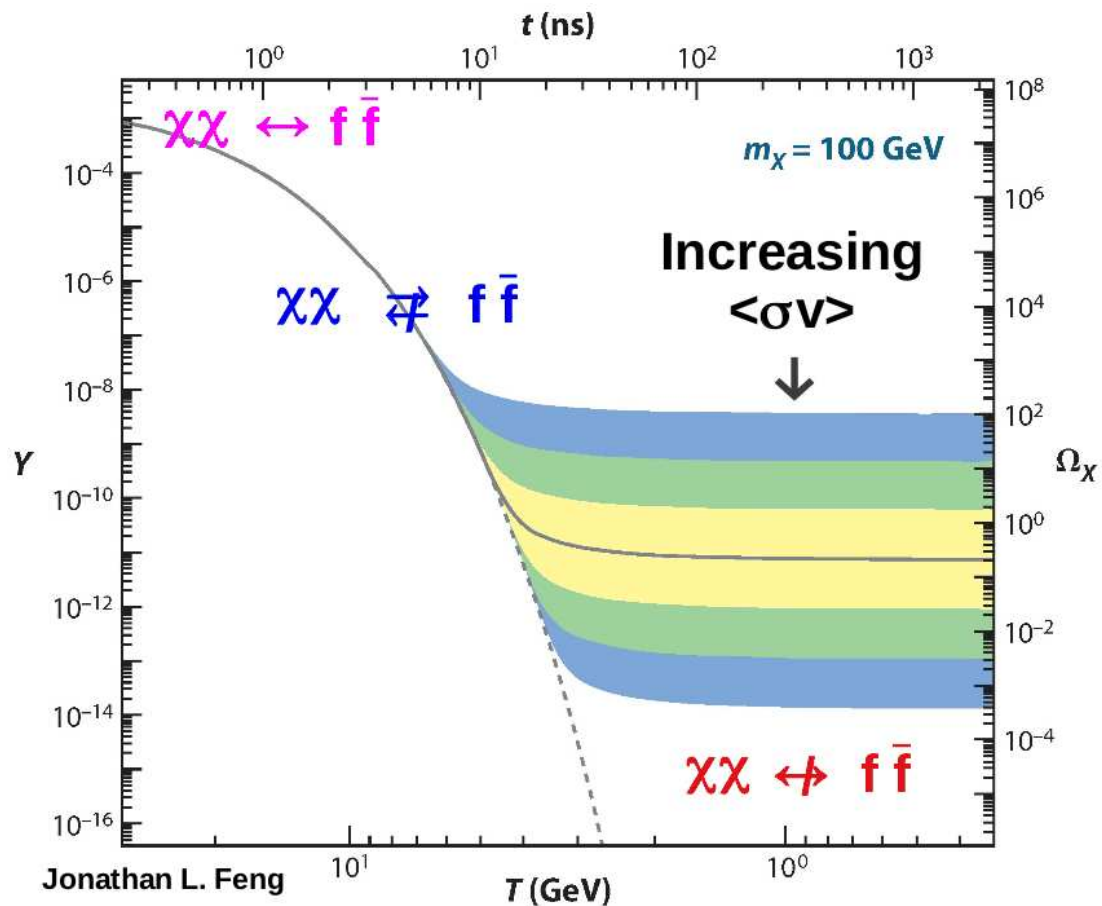
- jest “zimna” (nierelatywistyczna)
- jest niebarionowa
- jest stabilna (nie rozpada się)
- bardzo słabo oddziałuje (tylko grawitacyjnie?)
- daje wkład ok. $1/4$ gęstości krytycznej ($5 \times$ materia barionowa)

Najczęściej przyjmuje się, że na bardzo wczesnym etapie ewolucji Wszechświata cząstki ciemnej materii były w równowadze termodynamicznej ze innymi cząstkami MS.

W miarę rozszerzania się Wszechświata nastąpiło jednak “wymrożenie”

Ciemna materia

Wymrozenie

Obecny wkład cząstek DM do gęstości Wszechświata bardzo silnie zależy od ich masy i $\langle\sigma v\rangle$.

Im większe $\langle\sigma v\rangle$ tym mniejsza gęstość “reliktowa” - więcej cząstek zdoła anihilować..

Można oszacować:

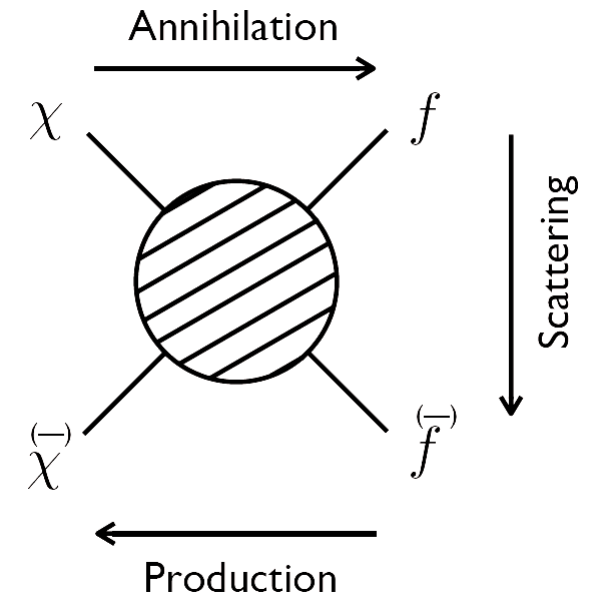
$$\Omega_{\chi} h^2 \approx \frac{3 \cdot 10^{-27} \text{ cm}^3/\text{s}}{\langle\sigma v\rangle} \sim 0.12$$

Ciemna materia

Poszukiwanie

Niezależnie od modelu, możemy poszukiwać cząstek ciemnej materii (DM) na trzy sposoby:

- produkcja
bezpośrednia produkcja cząstek ciemnej materii
np. w LHC
- detekcja bezpośrednia
poszukiwanie sygnałów oddziaływania DM
(rozpraszania) w detektorach
- detekcja pośrednia
poszukiwanie sygnałów oddziaływania (anihilacji)
DM we Wszechświecie

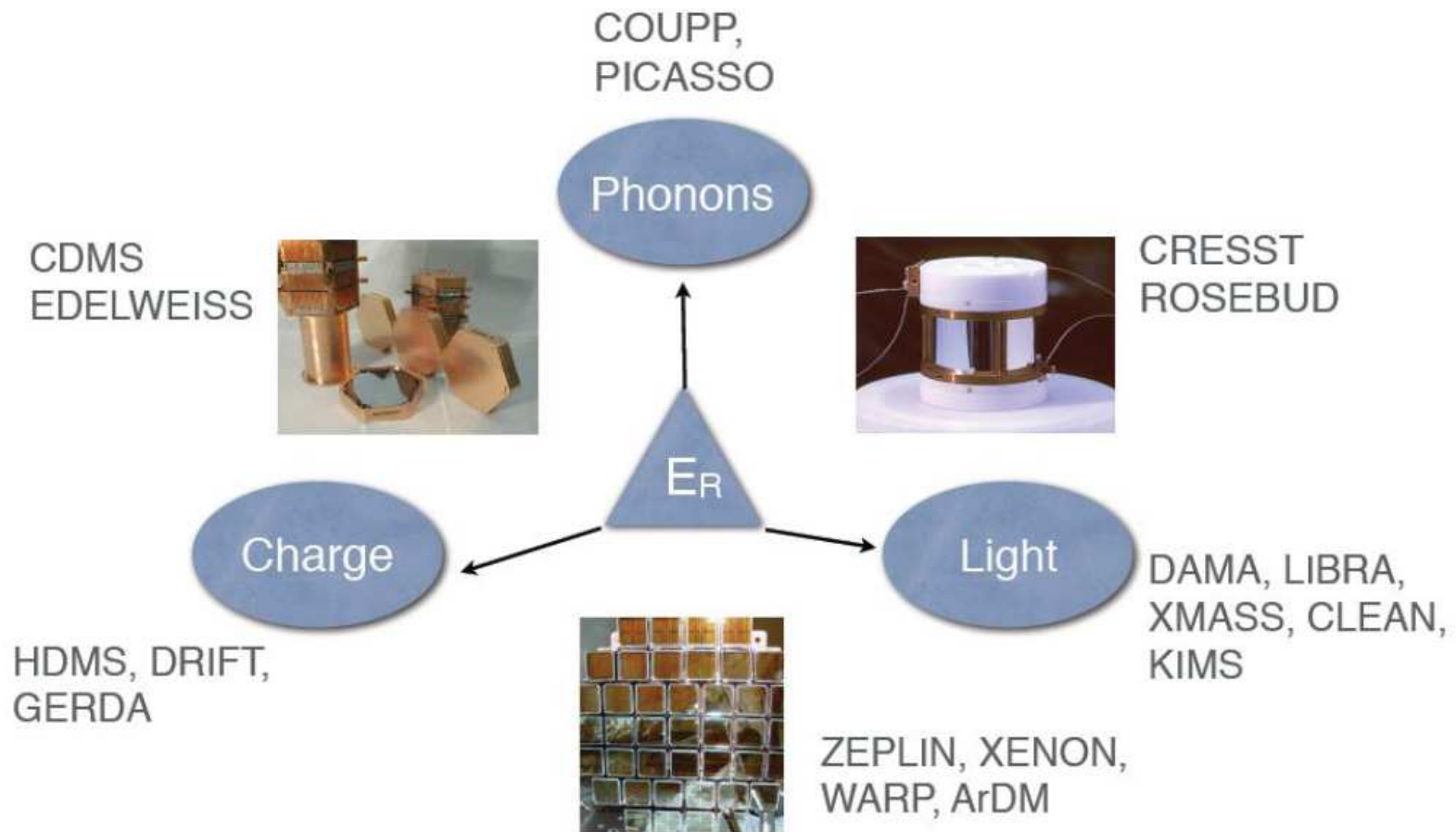

Detekcja bezpośrednia

Kanały detekcji

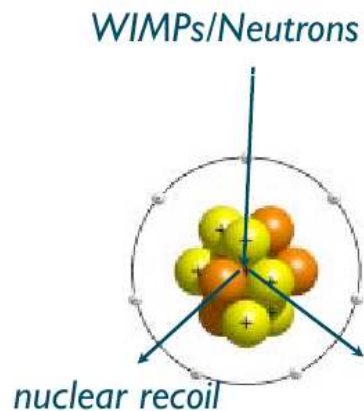
Mierząc niezależnie jonizację, scyntyllacje i ciepło $\Rightarrow$ eliminacja tła.

Różne eksperymenty przyjęły różną strategię

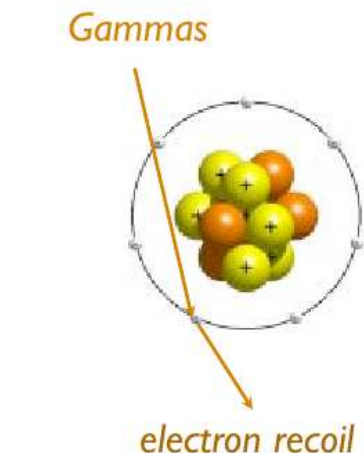

Detekcja bezpośrednia

Duże układy detekcyjne

W omówionych dotychczas eksperymentach substancją aktywną były kryształy. Pozwalało to na pomiar wywołanych przez WIMP drgań sieci krystalicznej ($\Rightarrow$ zmian temperatury) i rozróżnienie między rozproszeniem WIMP a fotonami tła.

Aby to było możliwe kryształ musiał być stosunkowo mały
 $\Rightarrow$ duża segmentacja detektora
 $\Rightarrow$ trudno zbudować duży układ detekcyjny.

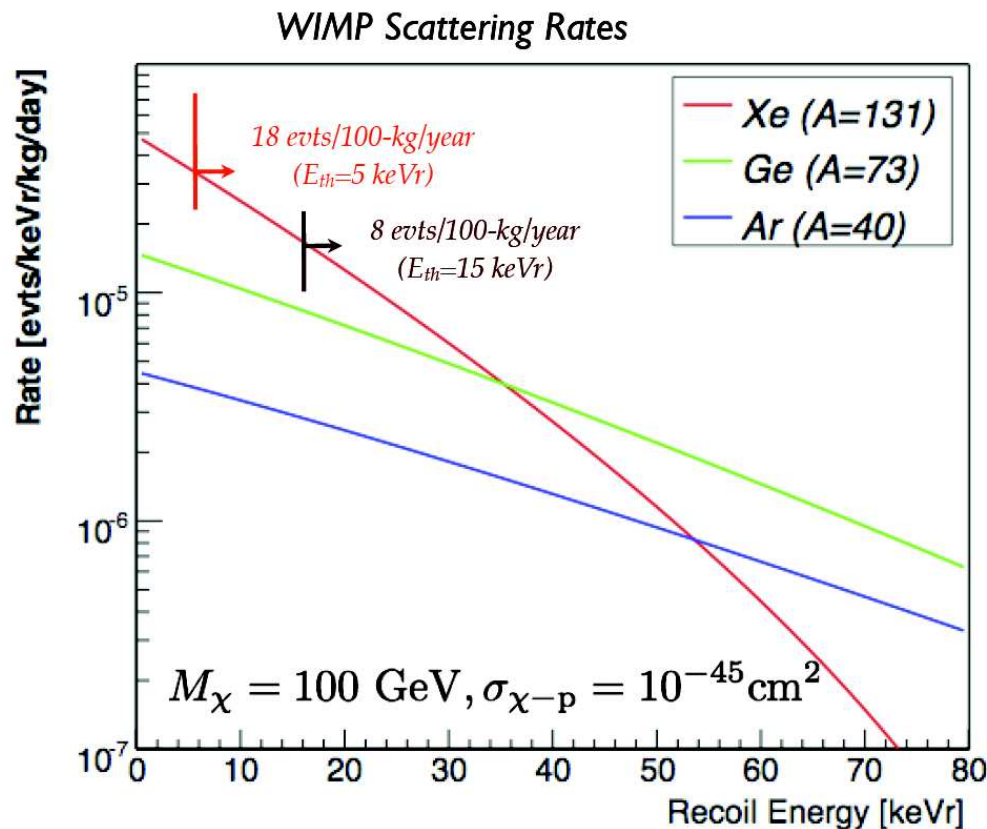
Łatwiej zbudować duży detektor ograniczając się do pomiaru scyntylacji i jonizacji. Jest to możliwe m.in. w ciekłych gazach szlachetnych.

Detekcja bezpośrednia

Ciekłe gazy szlachetne

Zalety:

- możliwa budowa dużych detektorów (nawet rzędu ton)
- niski próg wyzwalania
- łatwe chłodzenie
- dyskryminacja tła γ
- możliwość rekonstrukcji pozycji
 $\Rightarrow$ działa też jako aktywna osłona

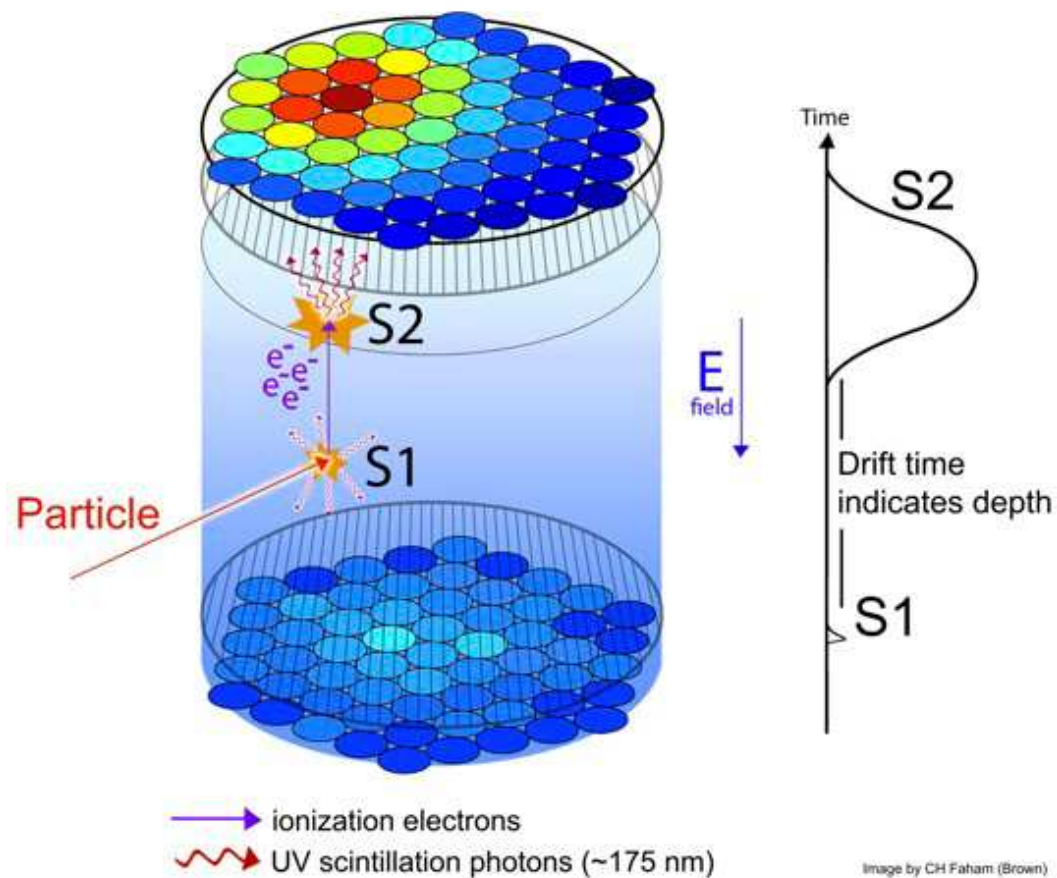
Najczęściej wybierany ksenon:

- najwyższe prawdopodobieństwo detekcji (przy niskim progu)
- niska radioaktywność
- 50% jąder nieparzystych
 $\Rightarrow$ pomiar oddziaływań zależnych od spinu

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

W wyniku oddziaływania cząstki w ciekłym ksenonie obserwujemy **pierwotną scyntylację** (S1) oraz jonizację ośrodka.

Elektrony jonizacji dryfują w stałym polu elektrycznym do granicy faz, a następnie są przyspieszane i wywołują wtórną scyntylację (S2).

Pozycja sygnały S2 oraz odstęp czasu pomiędzy S1 i S2 (czas dryfu) pozwalają na rekonstrukcję pozycji pierwotnego oddziaływania w **3 wymiarach**.

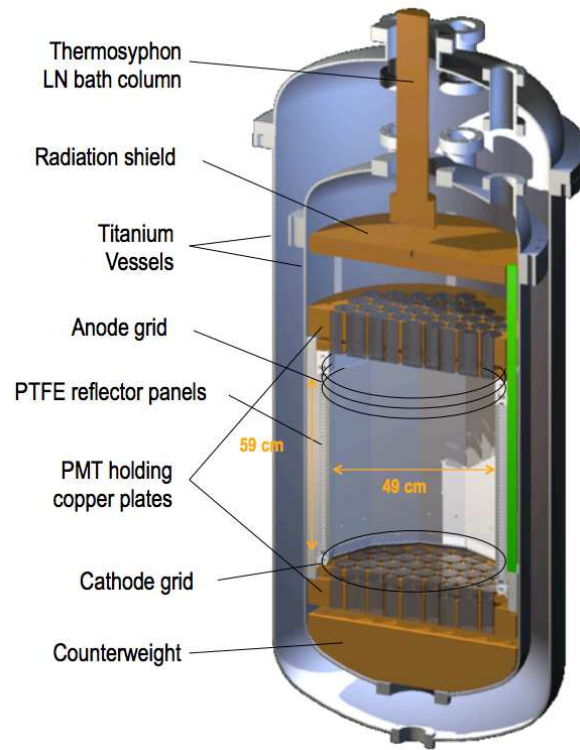
Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

Najsilniejsze ograniczenia na DM pochodzą obecnie z eksperymentów

LUX (Large Underground Xenon experiment)

Xenon100

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

Najsilniejsze ograniczenia na DM pochodzą obecnie z eksperymentów

LUX (Large Underground Xenon exp.)

- 370 kg ciekłego Xe
118 kg w obszarze aktywnym
- 122 fotopowielacze
- kopalnia Homestake, USA (1478 m)

Xenon100

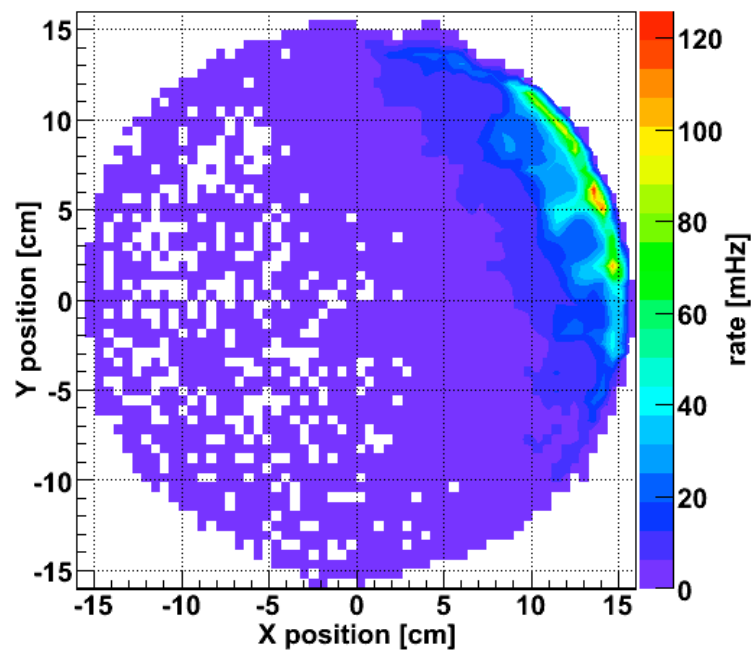
- 161 kg ciekłego Xe
62 kg w obszarze aktywnym
- 242 fotopowielacze
- LNGS (Gran Sasso), Włochy (1400 m)

Detekcja bezpośrednia

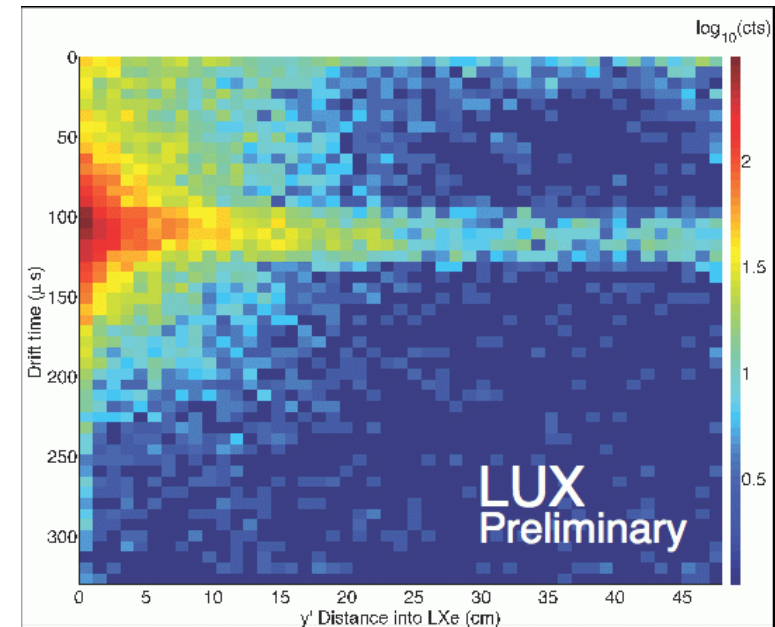
Dwufazowa komora projekcji czasowej

Możliwość rekonstrukcji pozycji punktu zderzenia

Źródło γ przy bocznej ścianie:

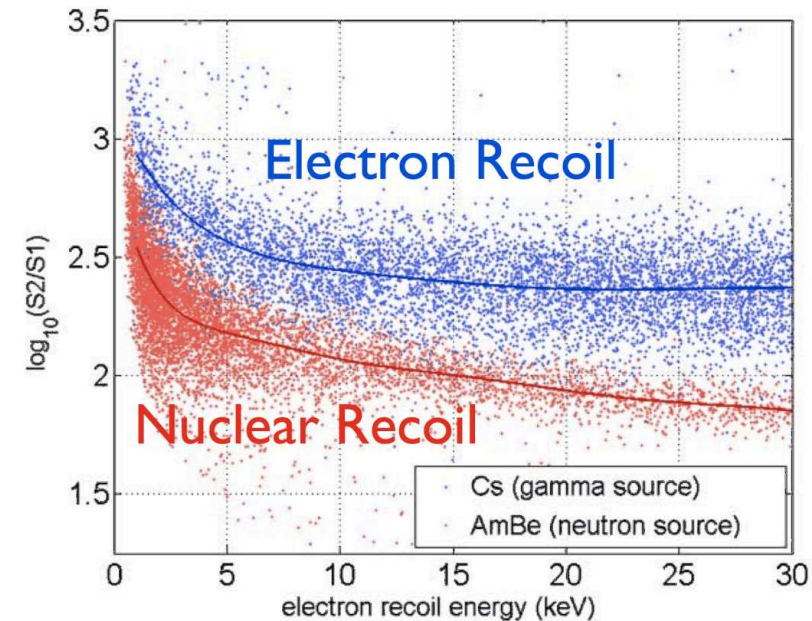
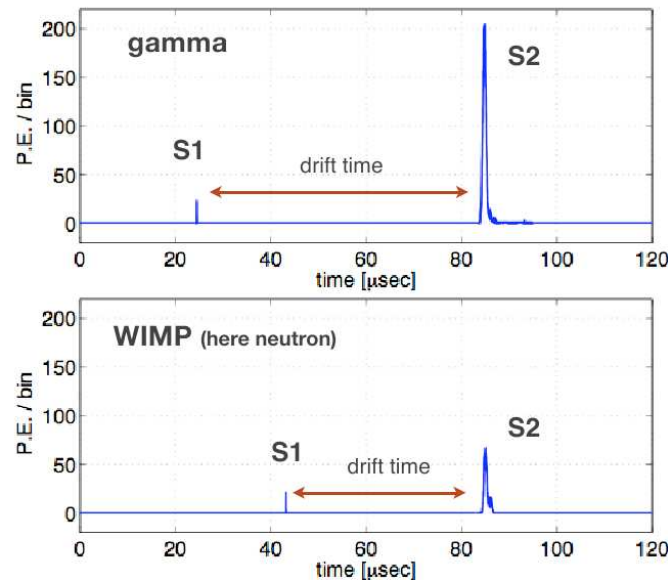
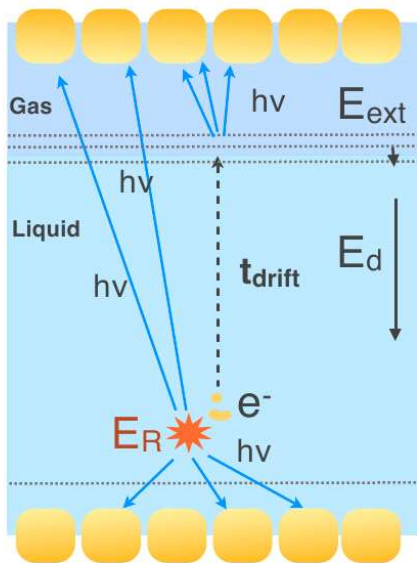
Wiązka neutronów:

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

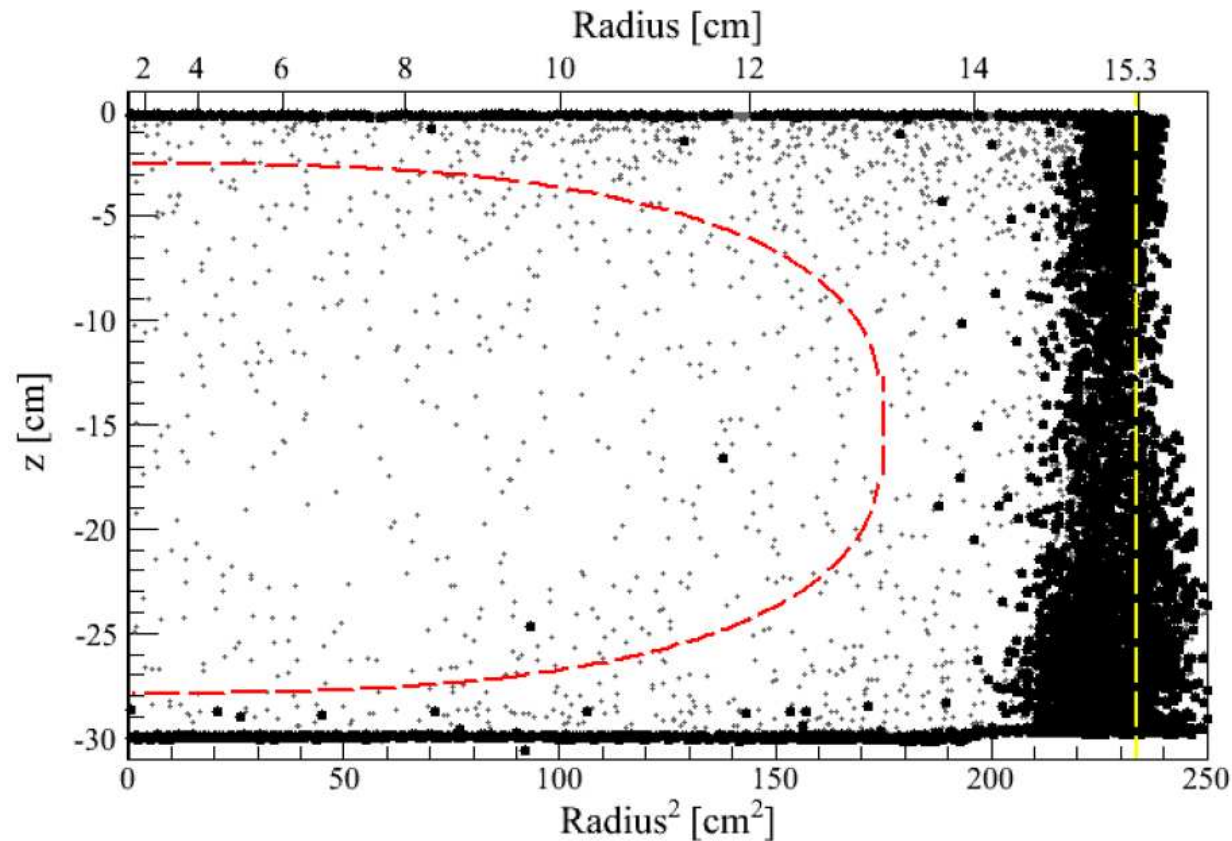
Pomiar scyntylacji i jonizacji daje możliwość odróżnienia oddziaływania na jądrze (WIMP) od rozprożeń na elektronach (γ)

Cięcie na stosunek $S2/S1$ umożliwia odrzucenie ponad 99.5% przypadków tła.

Detekcja bezpośrednia

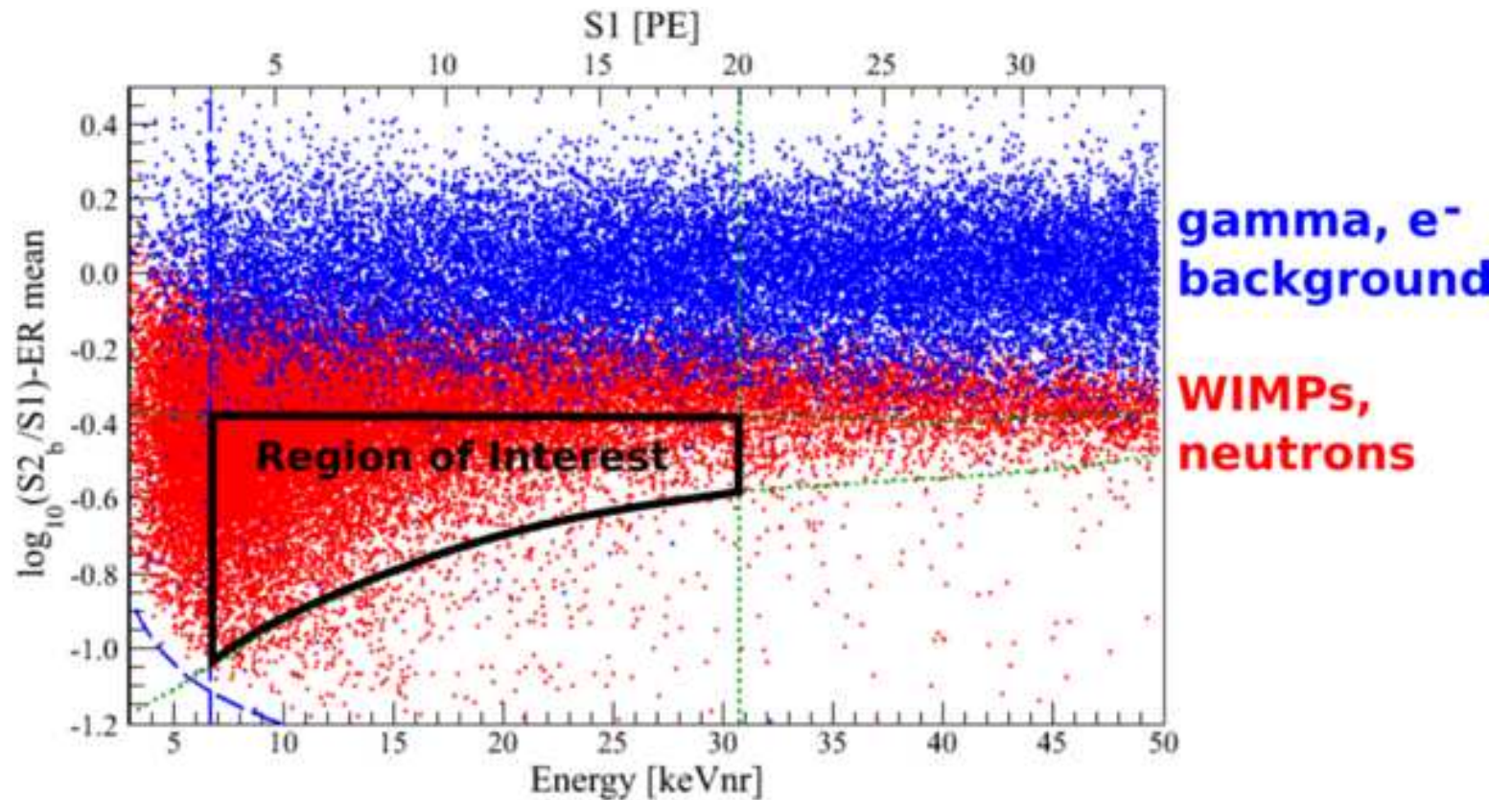
Eksperyment Xenon100

Pomiar pozycji pozwala na efektywne odrzucanie przypadków pochodzących od docierającego z zewnątrz promieniowania - przypadki blisko ścianek naczynia.

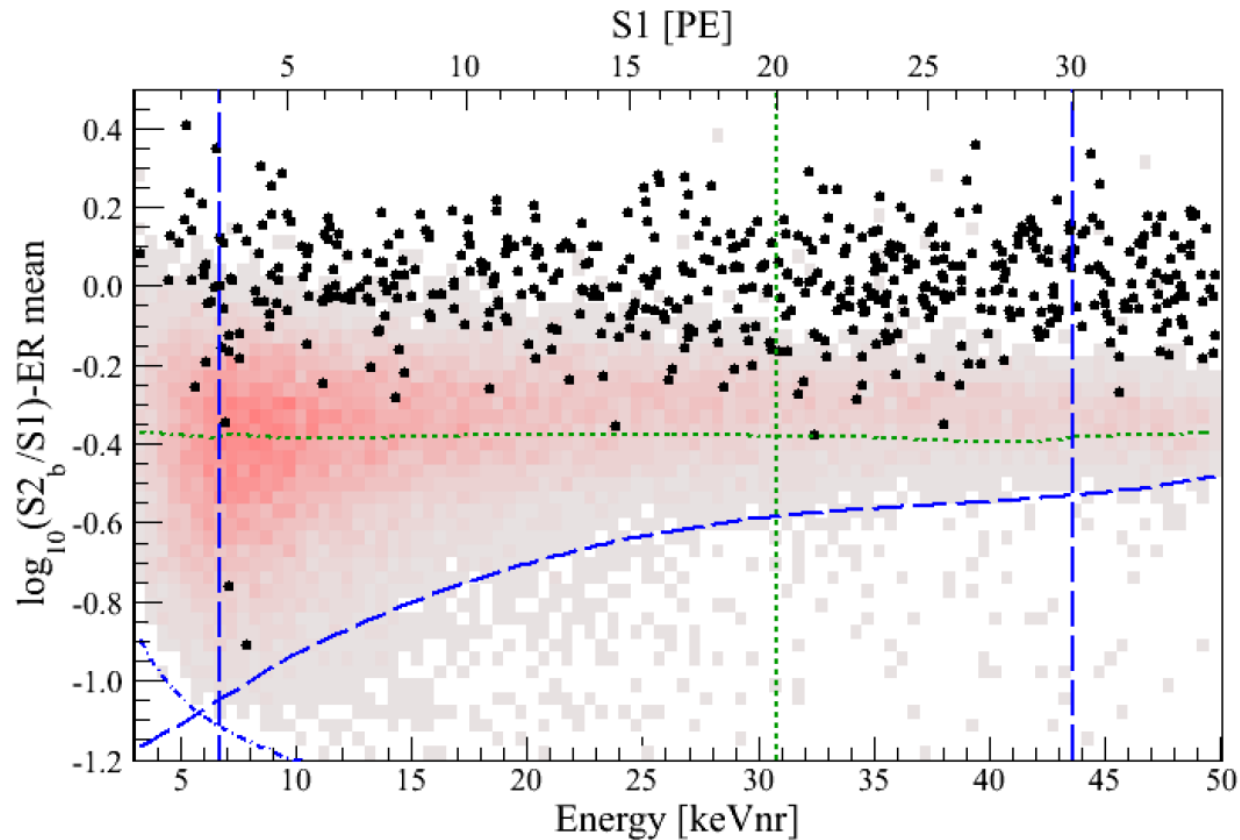
Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

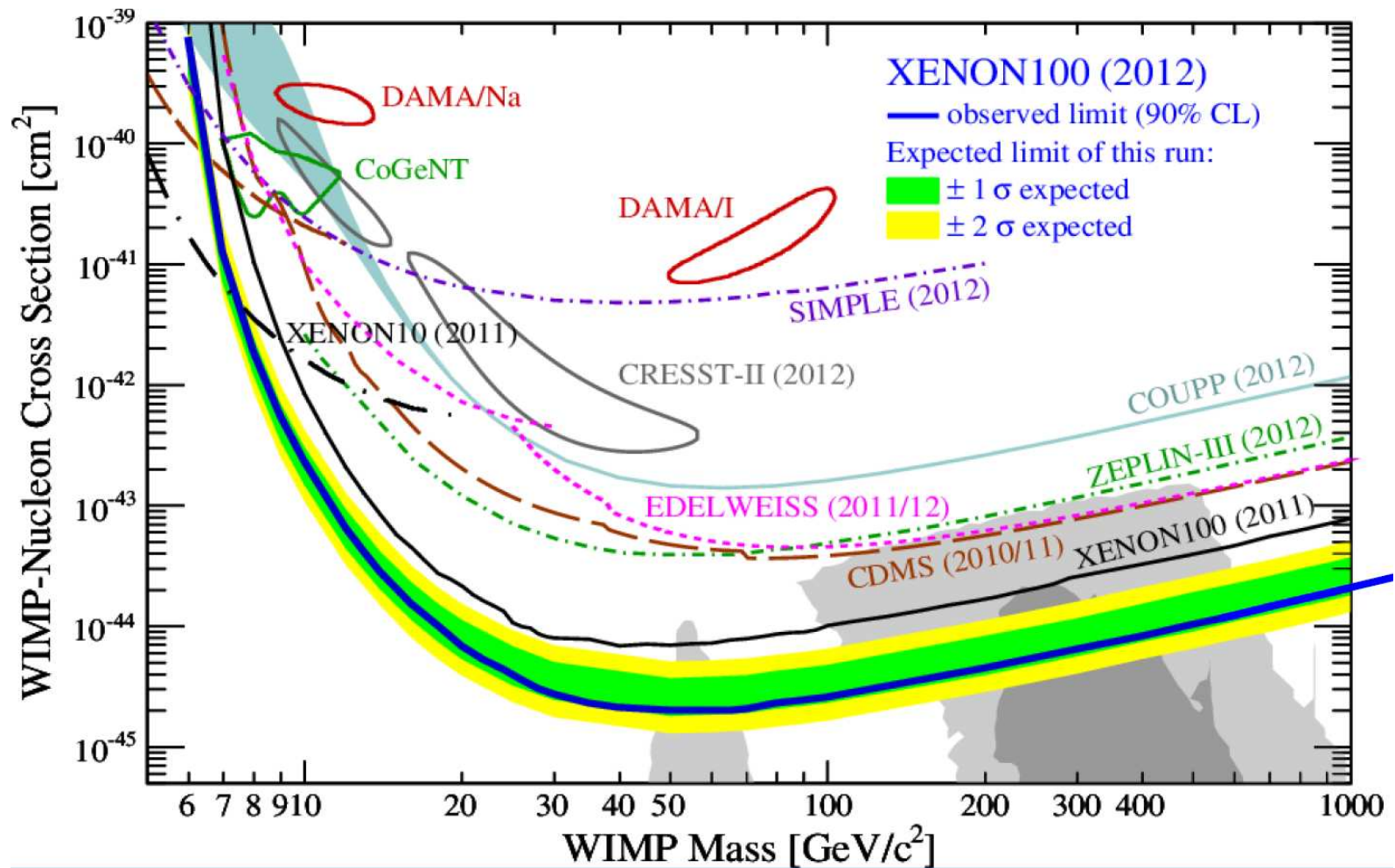

Ostatecznie w danych 2011-2012 (225 dni) zaobserwowano 2 przypadki przy oczekiwanym poziomie tła $1.0 \pm 0.2 \Rightarrow$ brak sygnału WIMP

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

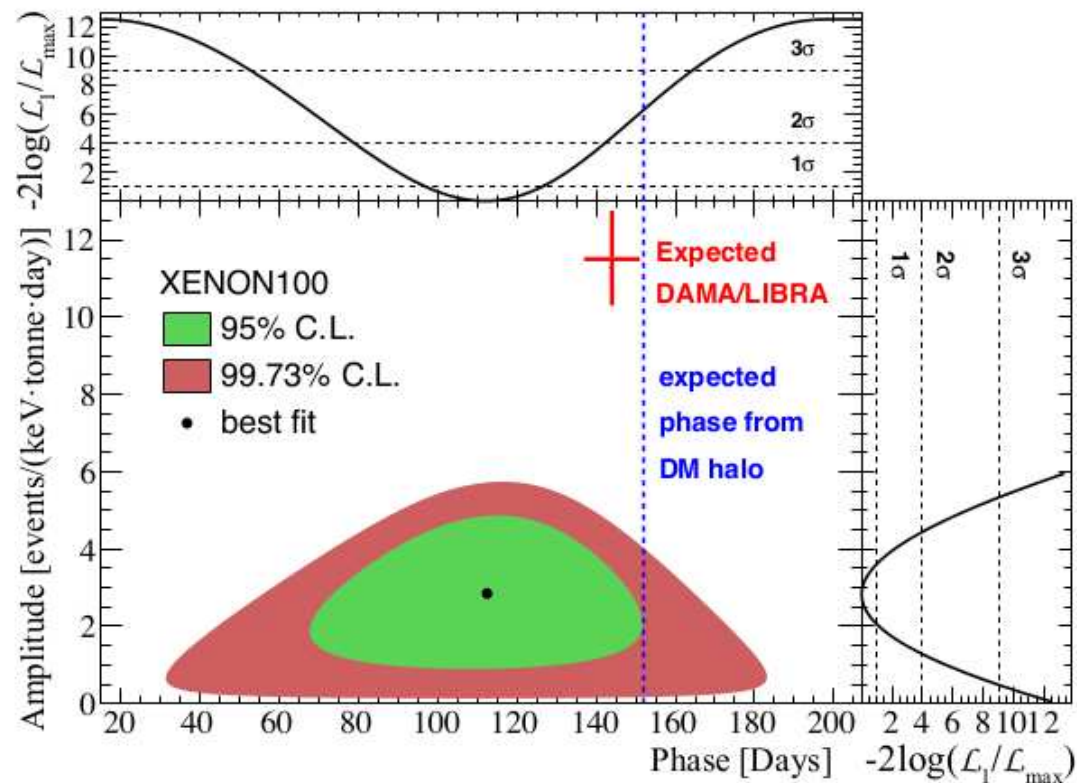

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

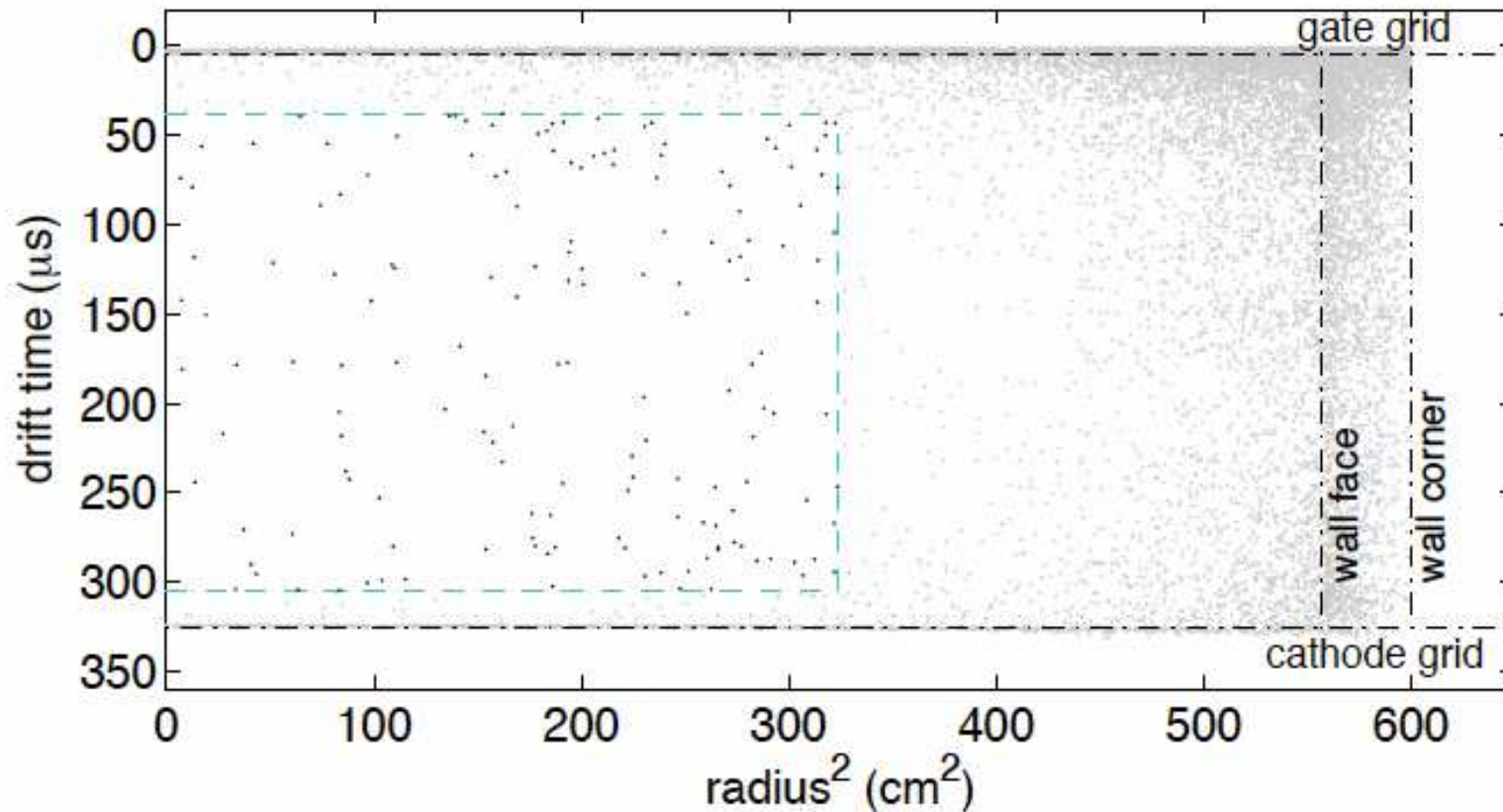
Wyniki wykluczają też istnienie modulacji sezonowych, na które wskazywał eksperyment DAMA/LIBRA.

Dopasowanie dla $T=1$ rok:

Detekcja bezpośrednia

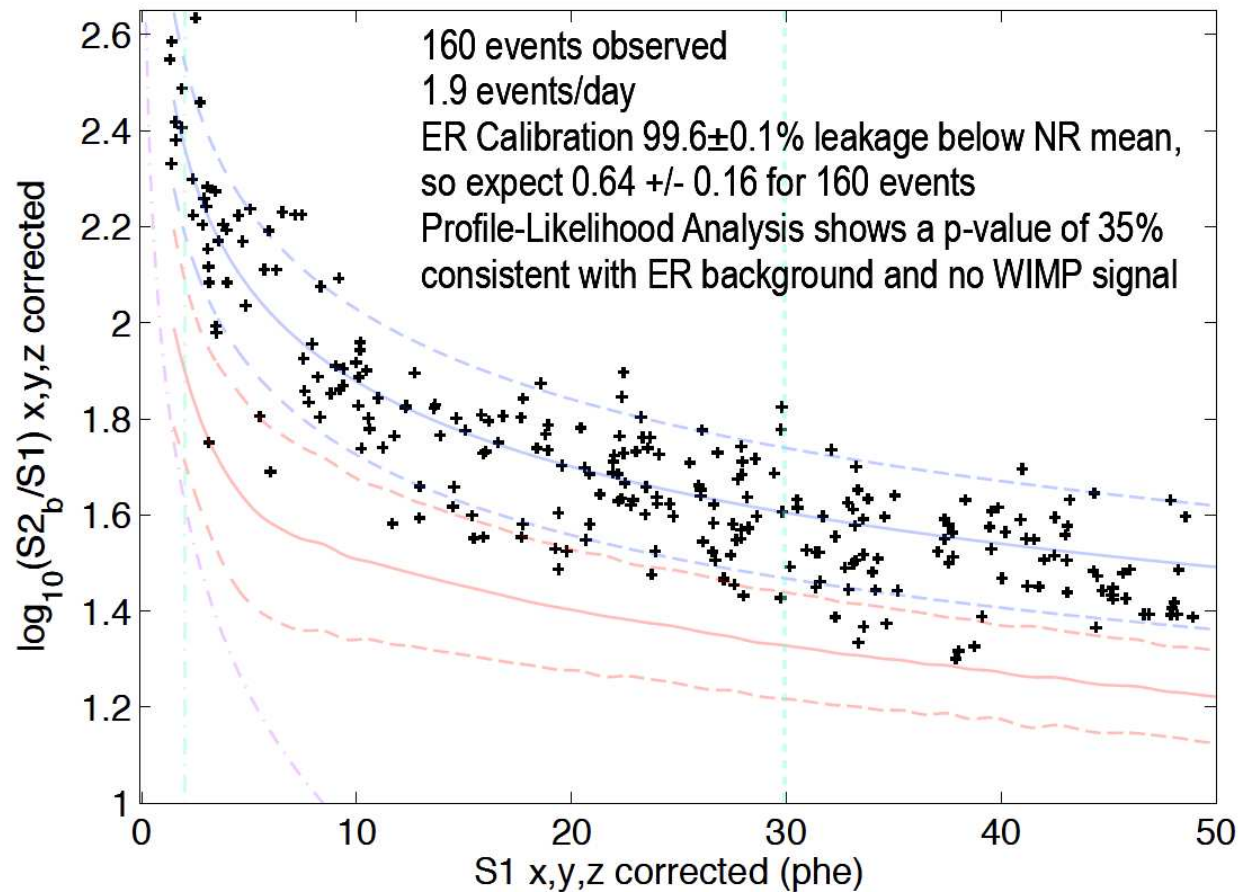
Eksperyment LUX

W danych 2013 (85 dni) zaobserwowano 160 przypadków w obszarze “aktywnym”

Detekcja bezpośrednia

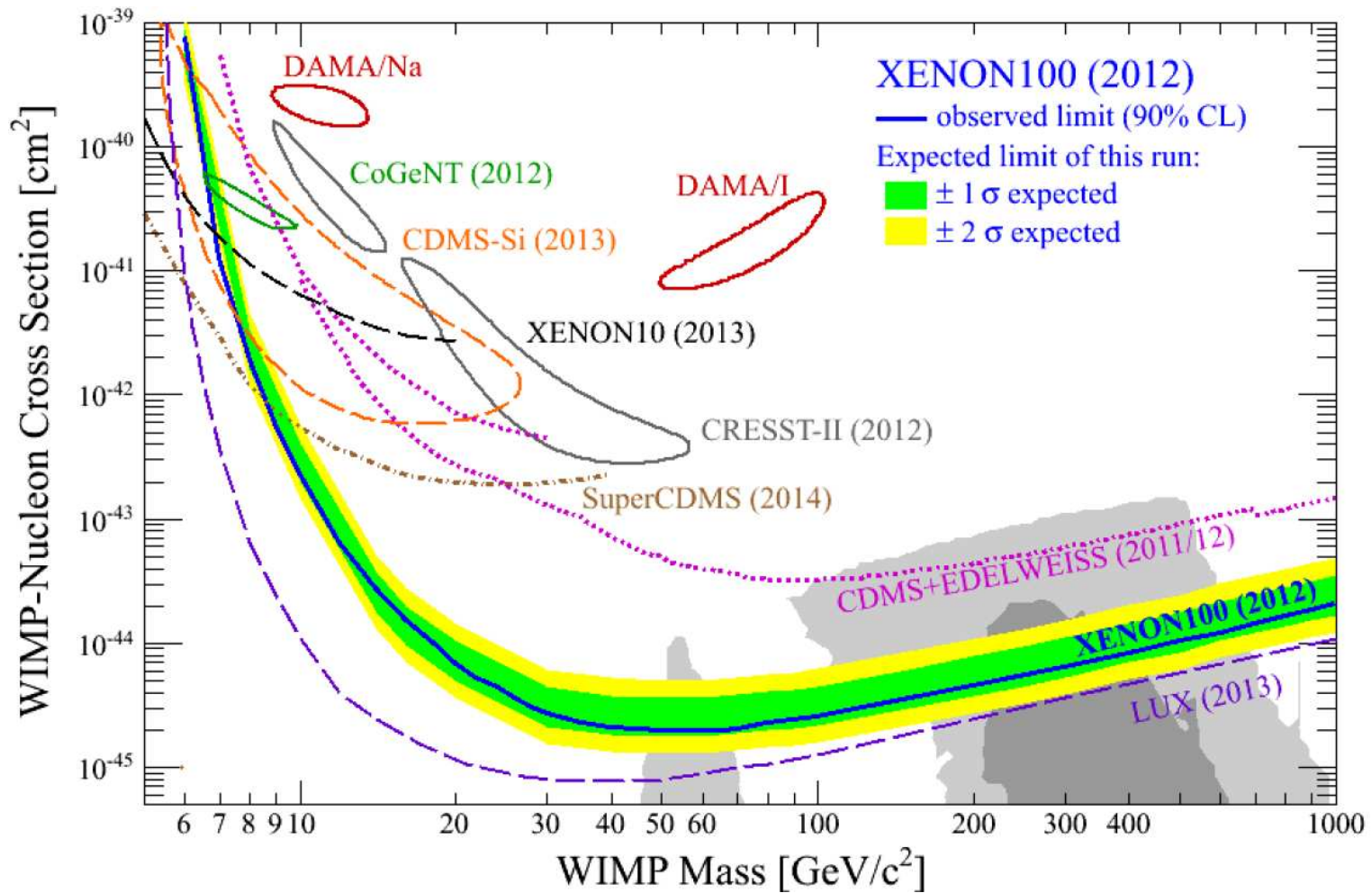
Eksperyment LUX

Jednak ich rozkład jest zgodny z hipotezą tła od promieniowania $\gamma \Rightarrow$ brak sygnału WIMP

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

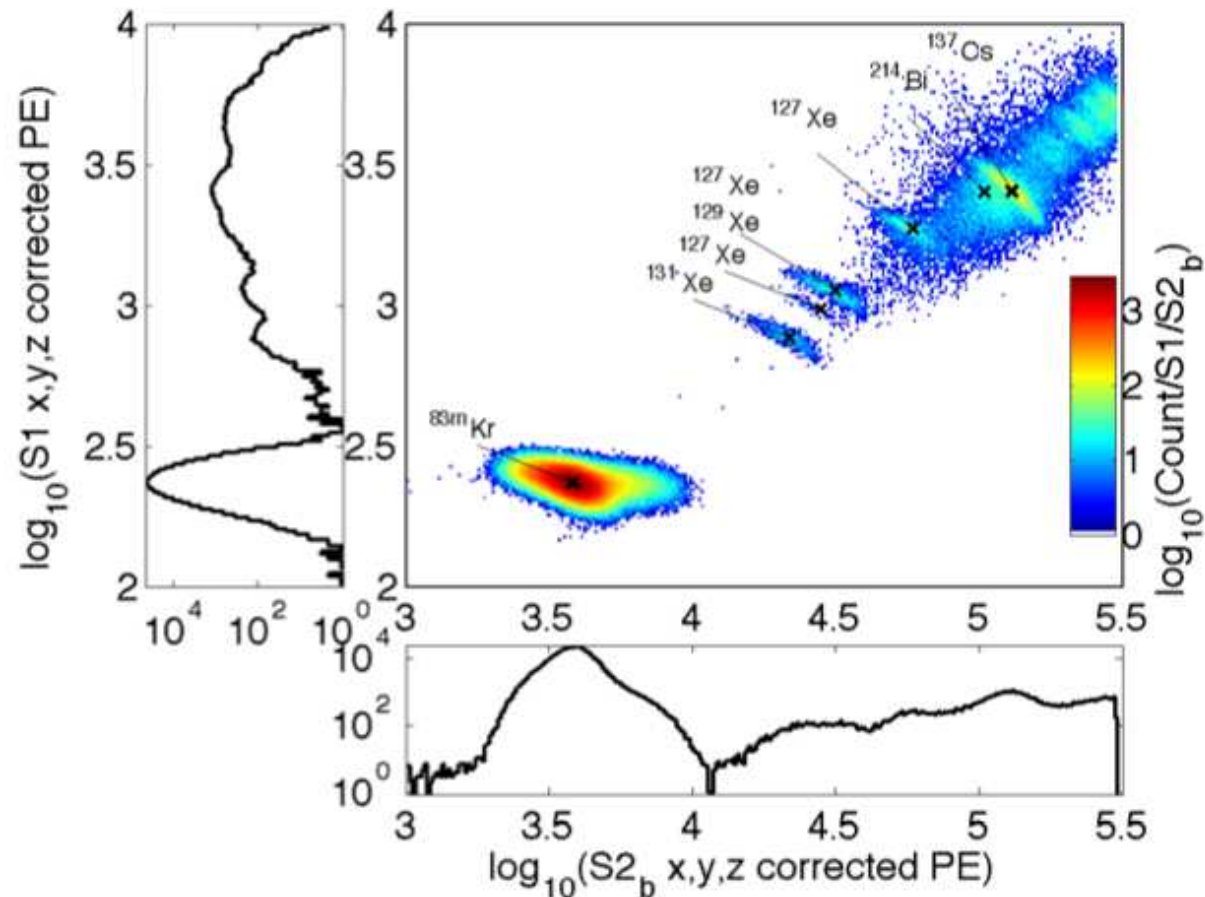

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Reanaliza danych 2013: nowa kalibracja detektora.

Wyniki kalibracji z wykorzystaniem źródeł γ :

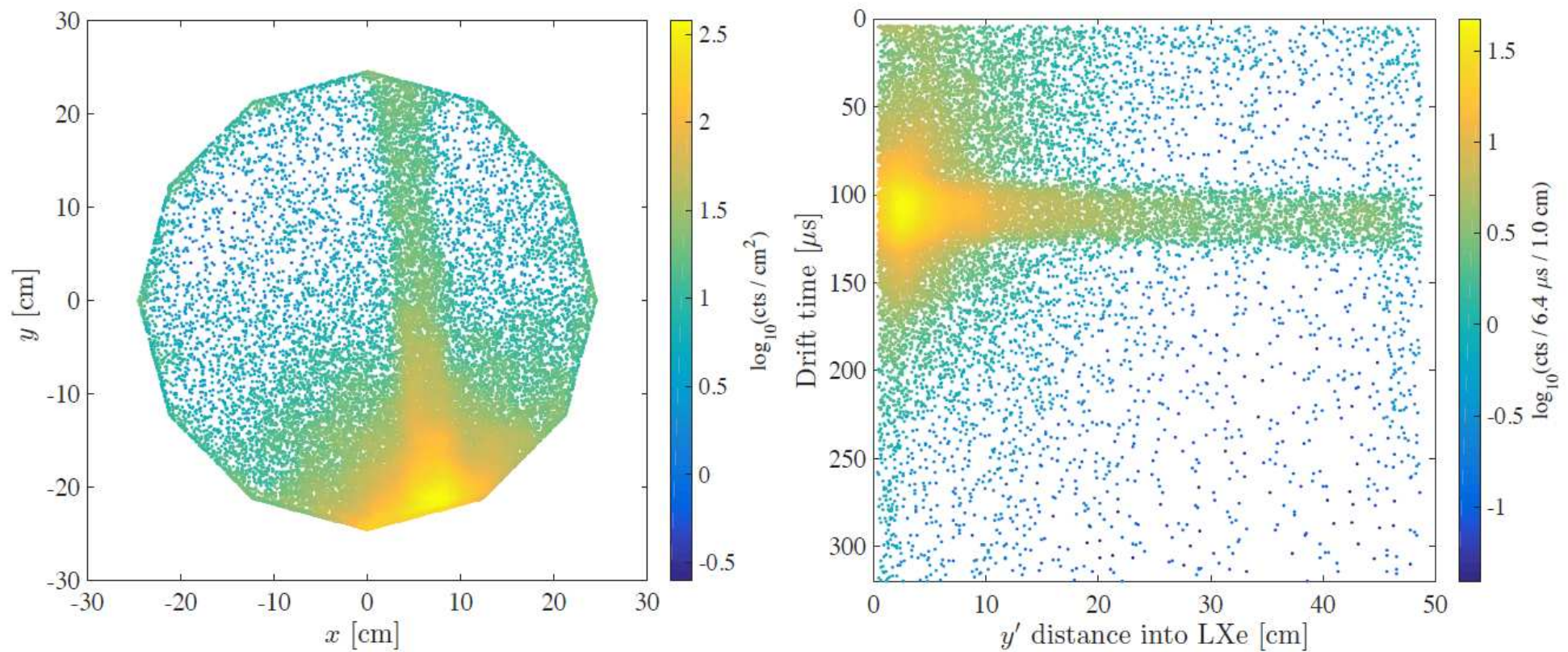

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Reanaliza danych 2013: nowa kalibracja detektora.

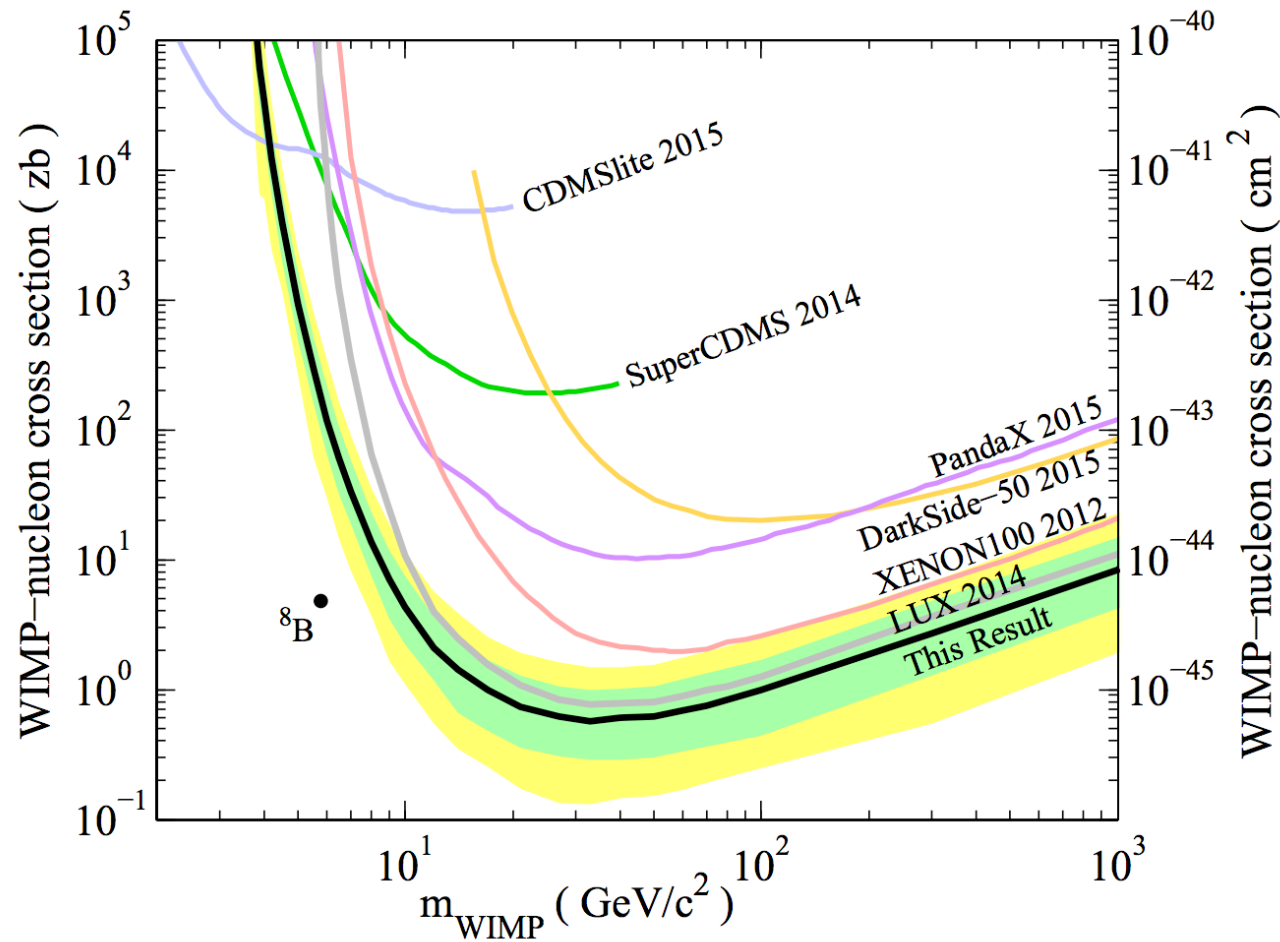
Kalibracja z wykorzystaniem źródła neutronów (generator D-D):

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Wyniki reanalizy przedstawione w grudniu 2015 (“This result”):

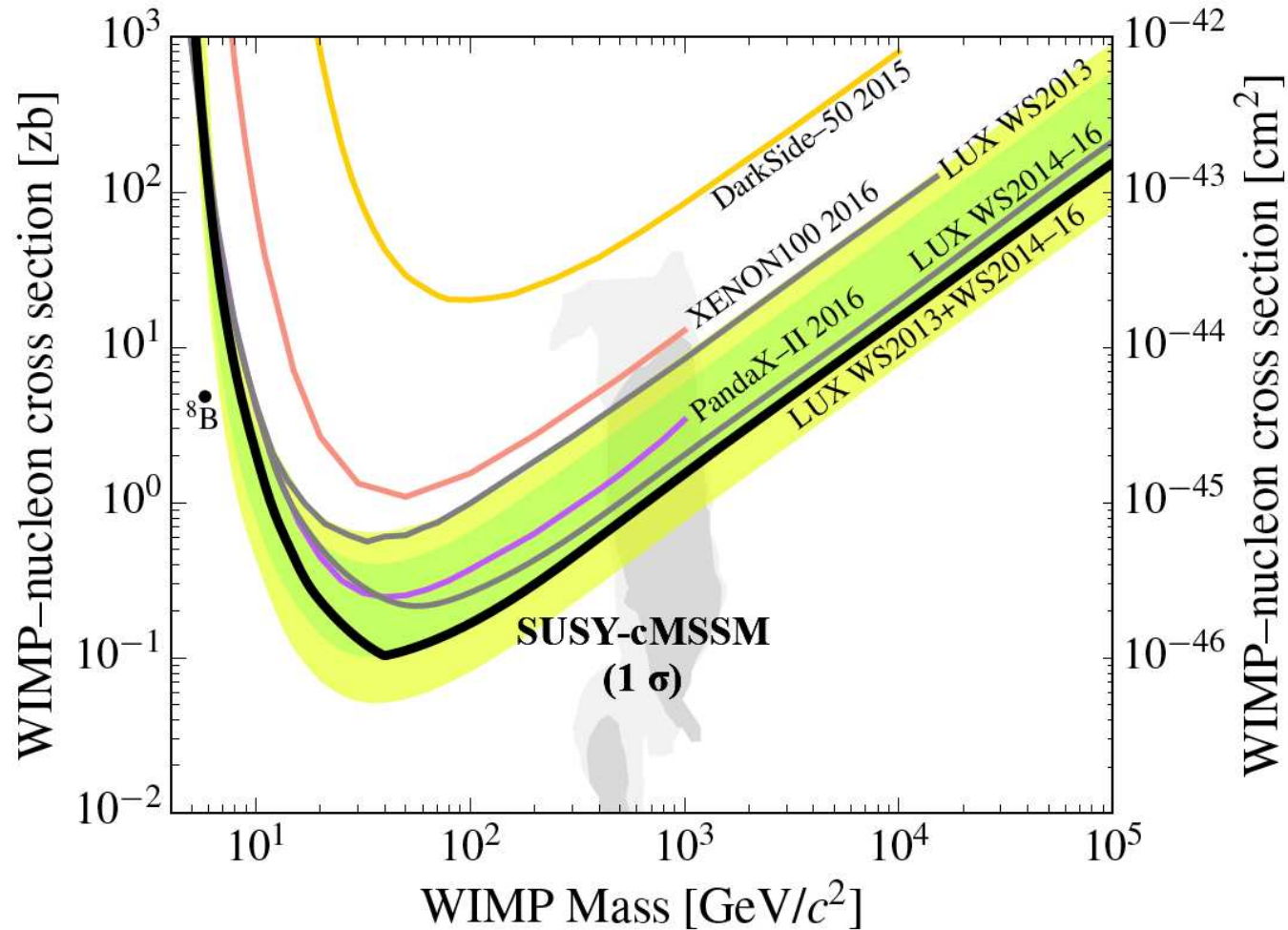

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

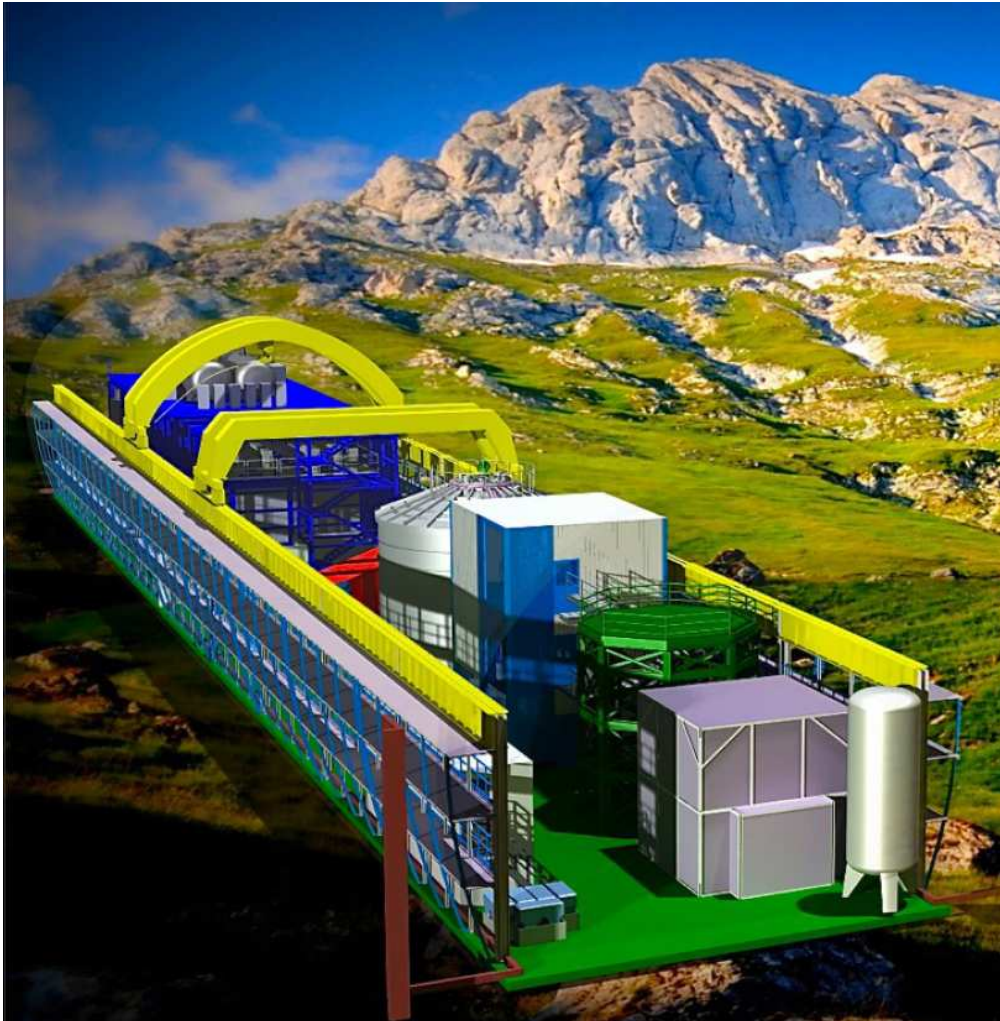
Końcowe wyniki (95 dni + drugi "run" 332 dni) przedstawione w marcu 2017:

Detekcja bezpośrednia

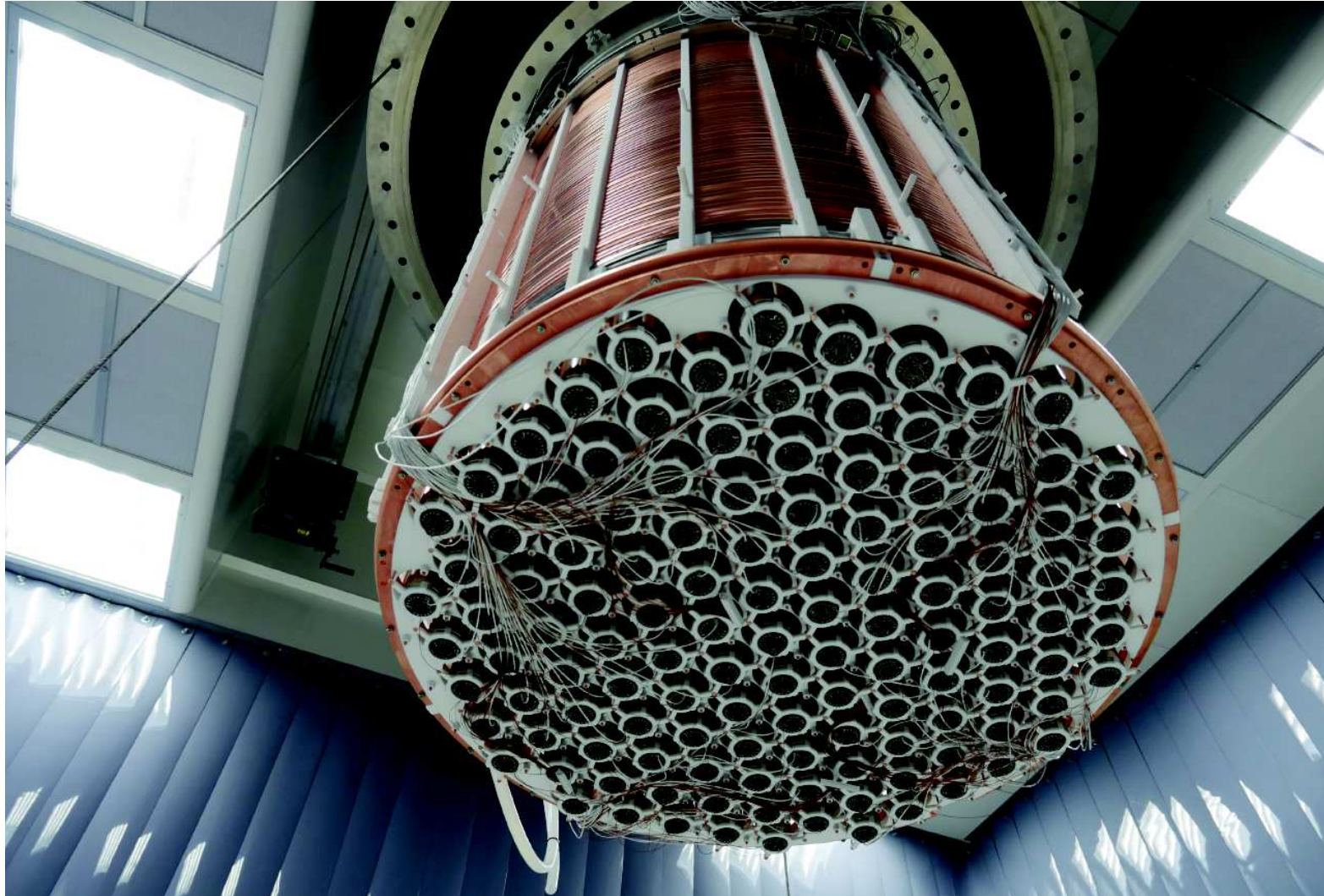
Xenon1T

3.5 tony LXe (2 tony jako “tarcza”)

Detekcja bezpośrednia

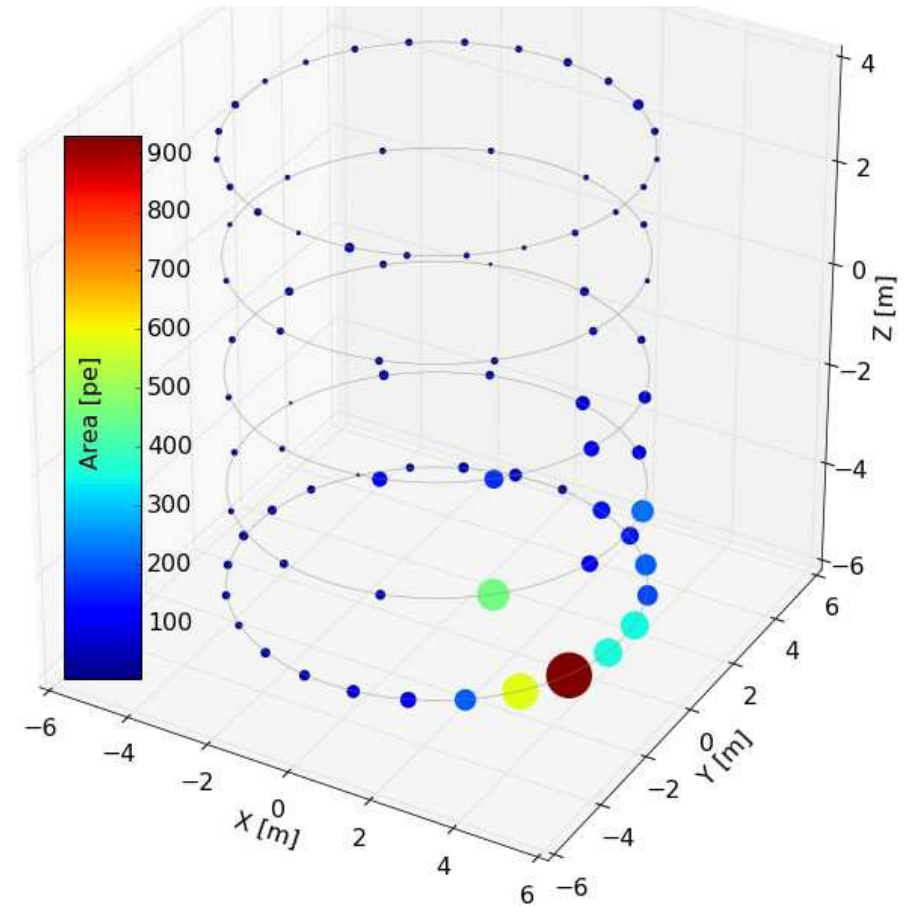
Xenon1T

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Detektor umieszczony w zbiorniku wypełnionym 700 tonami ultraczystej wody promieniowanie Czerenkowa rejestrowane przez 84 PMT $\Rightarrow$ aktywne weto

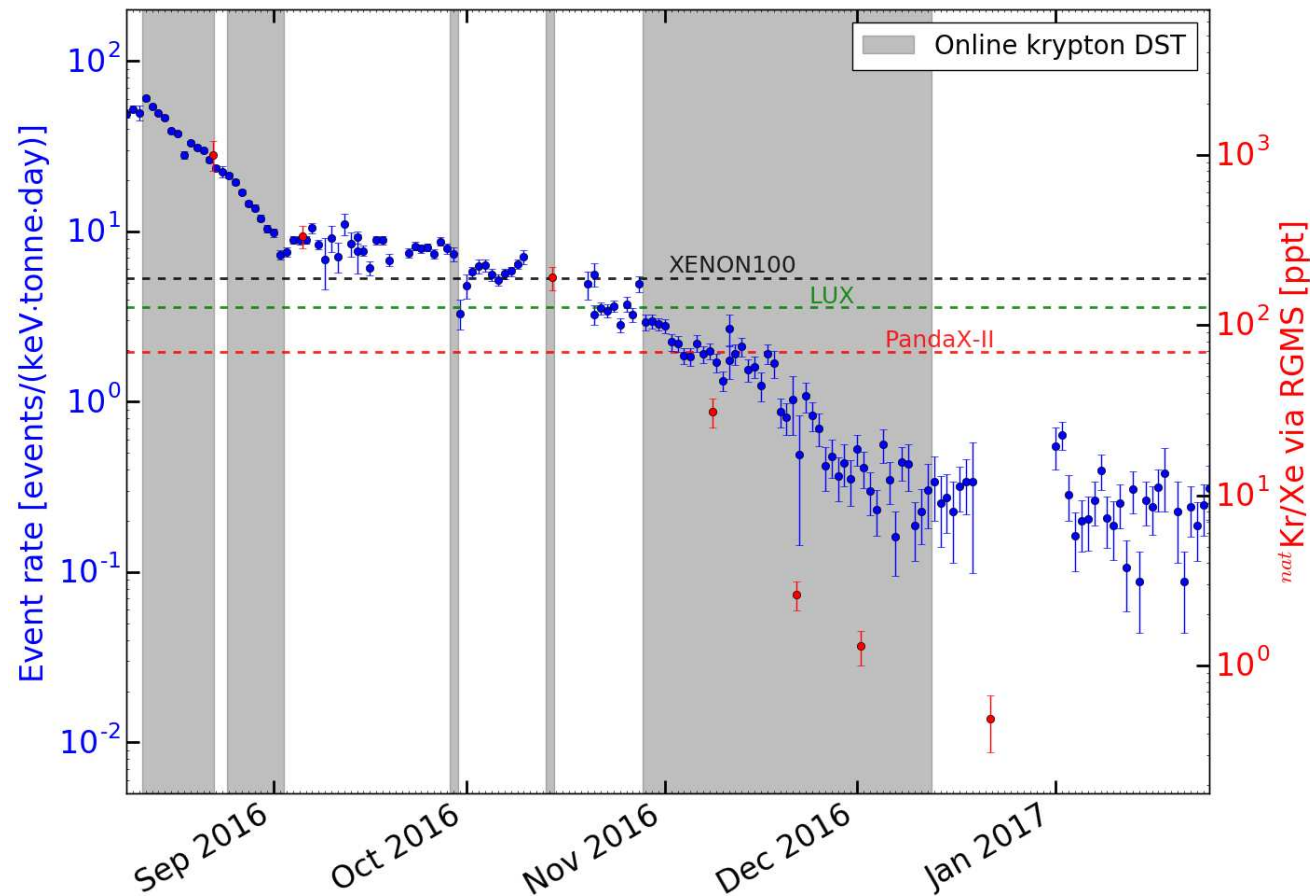

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Ksenon podlega ciąglemu oczyszczaniu $\Rightarrow$ osiągnięto najniższy poziom tła

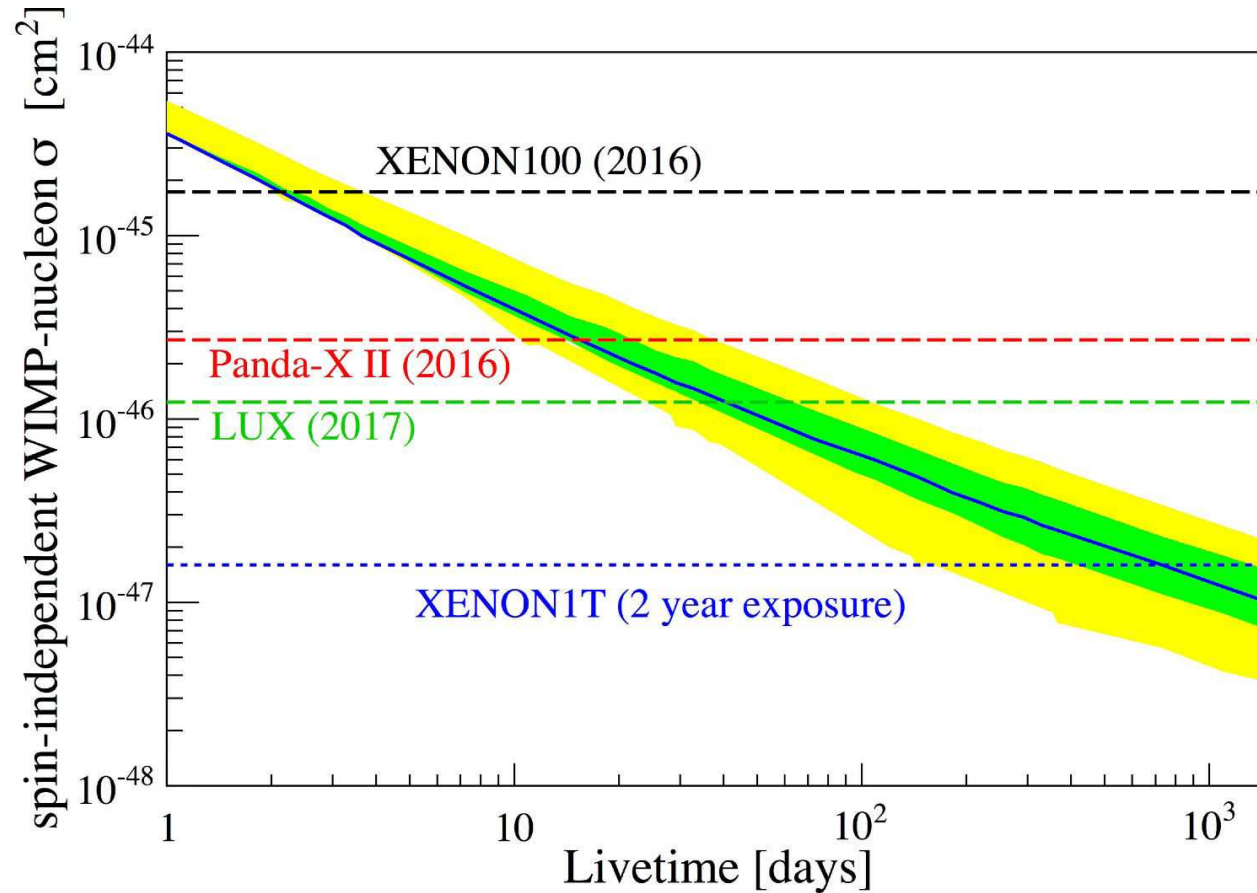
Detektor rozpoczął już zbieranie danych, niestety przerwane przez... trzęsienie ziemi

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

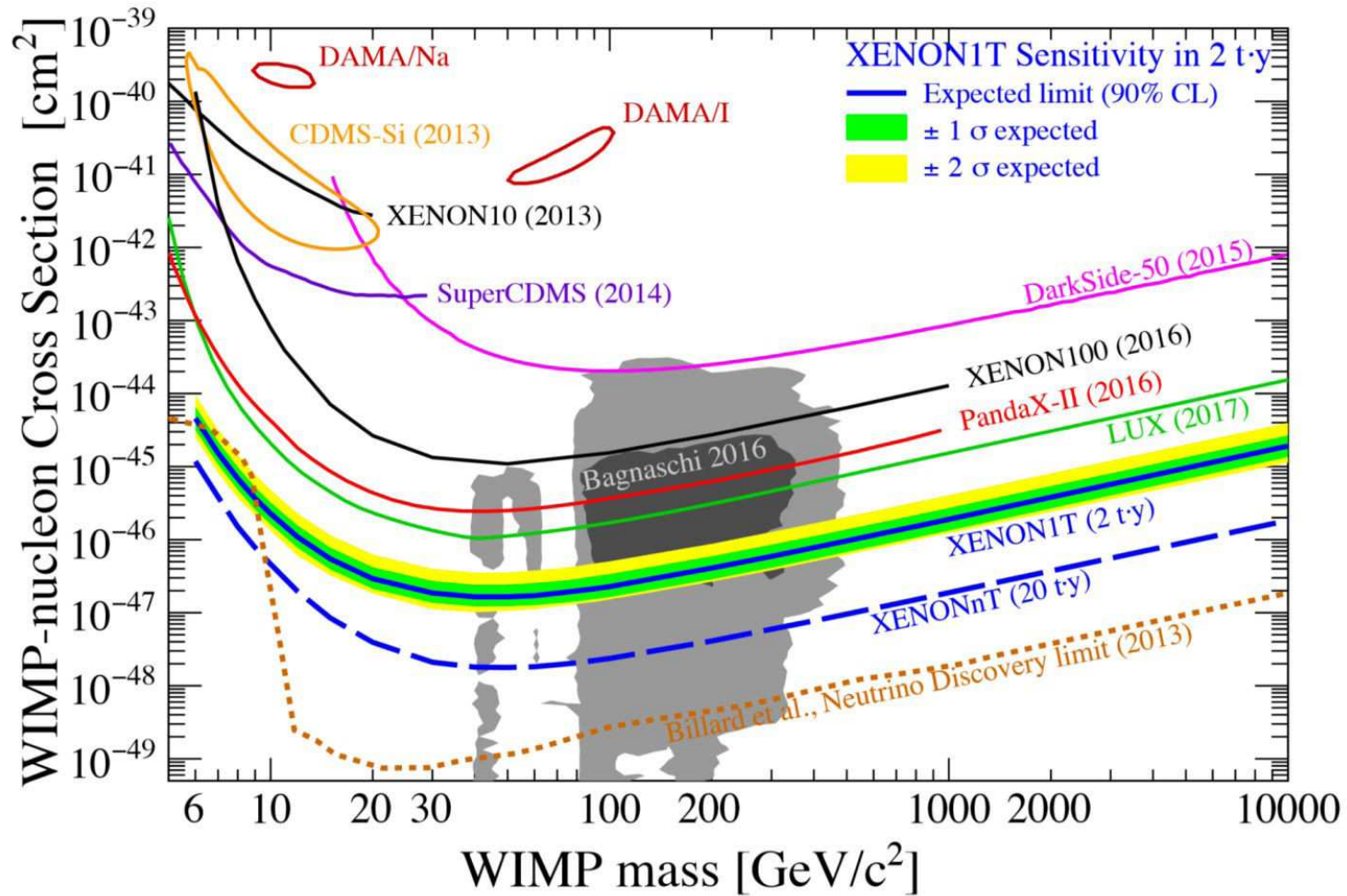
Dzięki ok. 30-krotnie większej masie LXe oraz istotnej redukcji tła powinien bardzo szybko poprawić dotychczasowe limity:

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

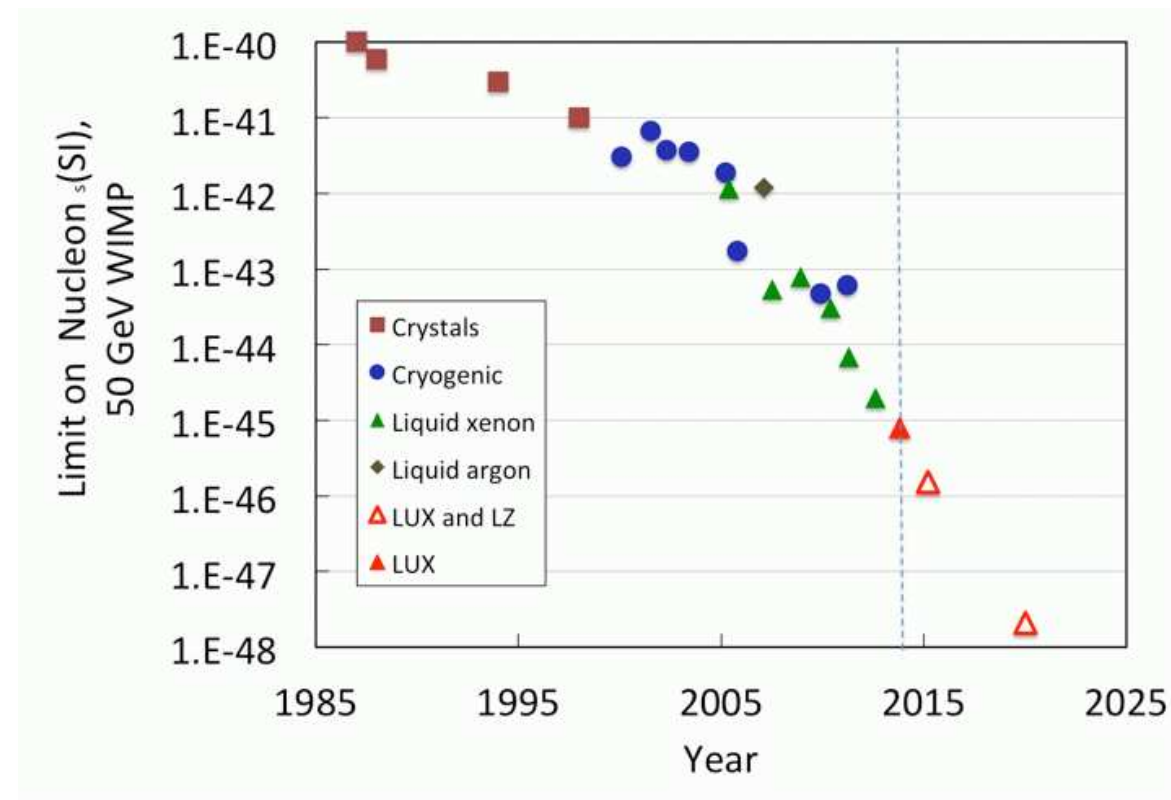
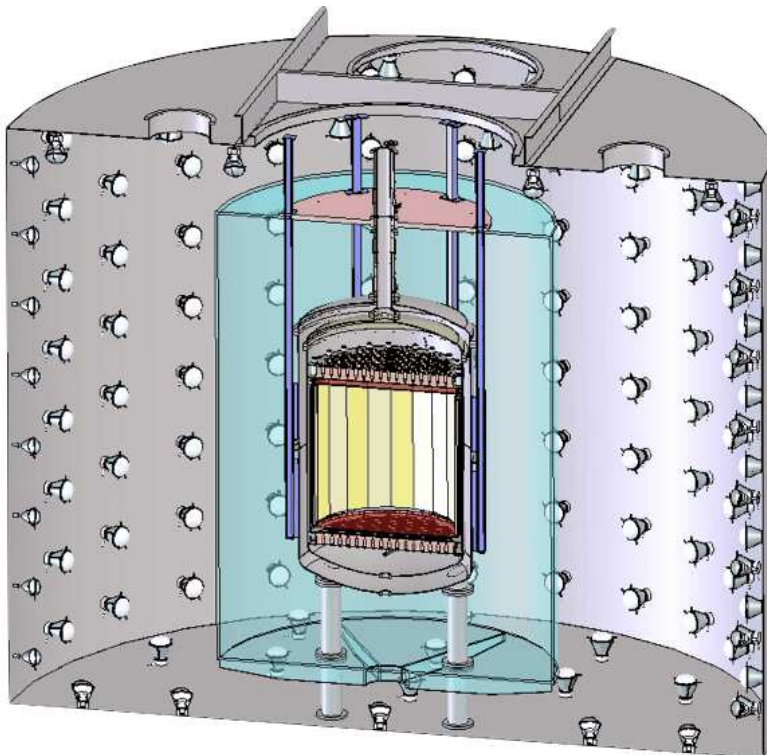
Czułość detektora staje się na tyle duża, że powinniśmy zobaczyć... neutrina słoneczne.

Detekcja bezpośrednia

Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Detektor z 7 tonami LXe (5.6 tony jako “tarcza”), planowane uruchomienie 2020 (?)

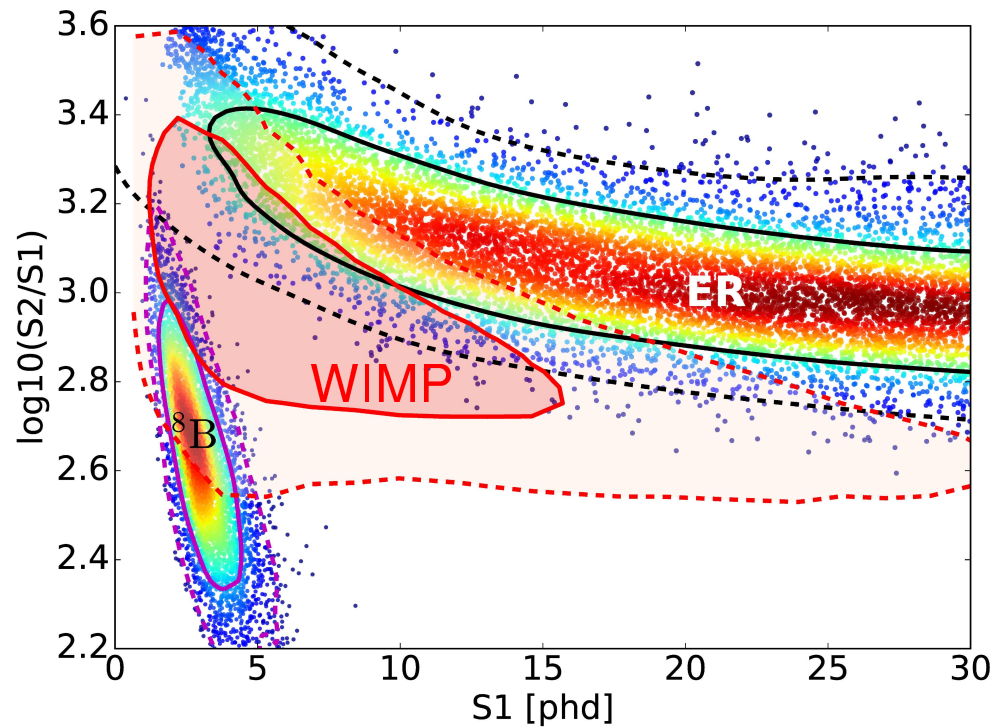

Detekcja bezpośrednia

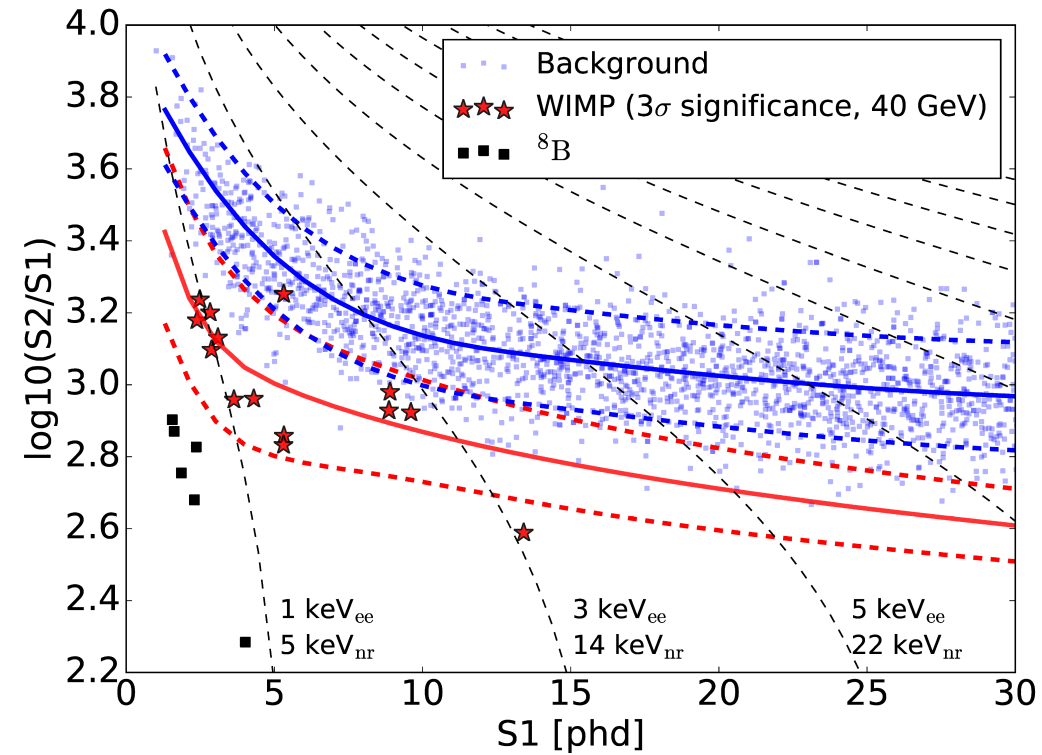
Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Wyniki modelowania eksperymentu

tło (ER), sygnał (WIMP) i neutrina (^8B)

Symulacja (1000 dni, $\sigma = 6 \cdot 10^{-48} \text{ cm}^2$)

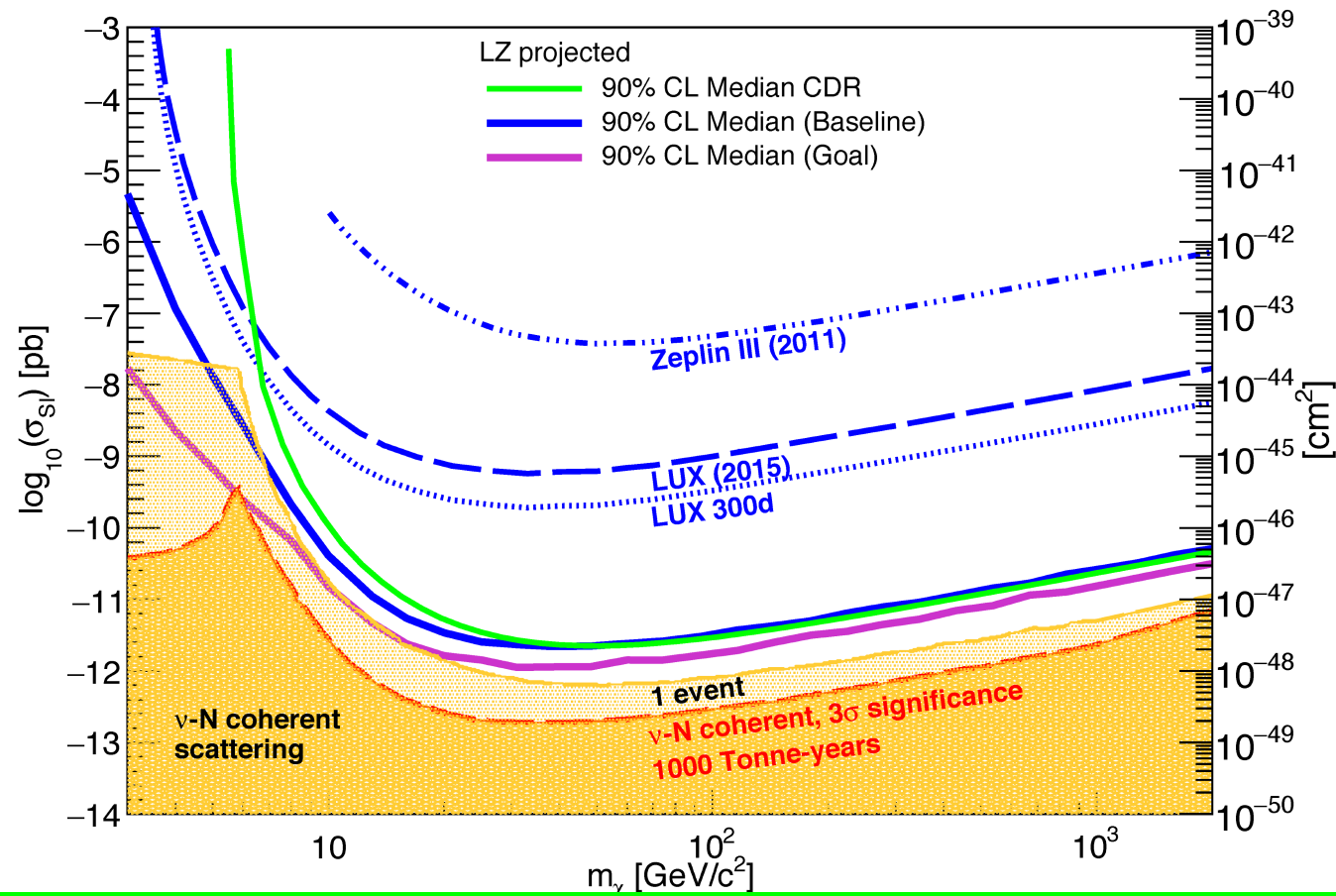

Detekcja bezpośrednia

Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Oczekiwane wyniki (1000 dni)

Dochodzimy do granicy tła neutrin słonecznych i atmosferycznych

Detekcja bezpośrednia

Eksperymenty

Eksperymenty **Xenon100/Xenon1T** i **LUX** nie są jedynymi eksperymentami opartymi na technologii dwufazowej komory projekcji czasowej (dual phase TPC).

Podobnym eksperyment **PandaX** (obecnie faza II) zbudowany został w Chinach.

Zawiera 500 kg LXe (400 kg “fiducial volume”), uruchomiony latem 2016.

Planowane są kolejne eksperymenty

- **XENONnT** - dalsza rozbudowa Xenon1T w LNGS, do 6 ton aktywnego LXe modernizacja powinna się rozbiec w 2018 roku (?)
- **LZ** - rozbudowa LUX+Zeplin do 7 ton aktywnego LXe, uruchomienie w 2020(?)
- **DarkSide-20t** - koncepcja detektora LAr o znacznie obniżonym poziomie tła (więcej za chwilę)
- **DARWIN** - nowy projekt detektora z 50 tonami LXe (40 ton “aktywnych”) ⇒ zamknięcie obszaru parametrów do tła neutrinowego

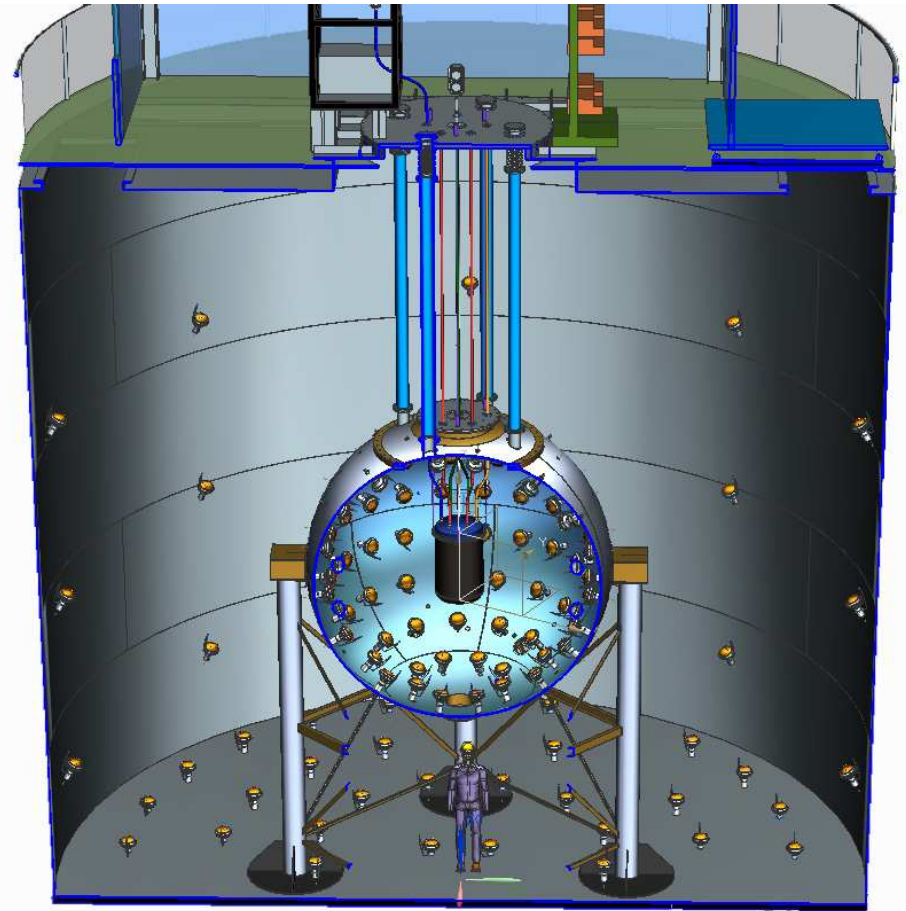
Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50 @LNGS - prototyp dla DarkSide-20t

Nowa koncepcja detektora “bez tła”

- centralna “tarcza” - ciekły argon
argon “kopalniany” (podziemny)
⇒ znacznie niższy poziom tła
- wewnętrzny zbiornik - scyntylator
⇒ detekcja neutronów
- zewnętrzny zbiornik - woda
⇒ detekcja mionów
- umieszczony w kopalni (LNGS)
⇒ redukcja tła

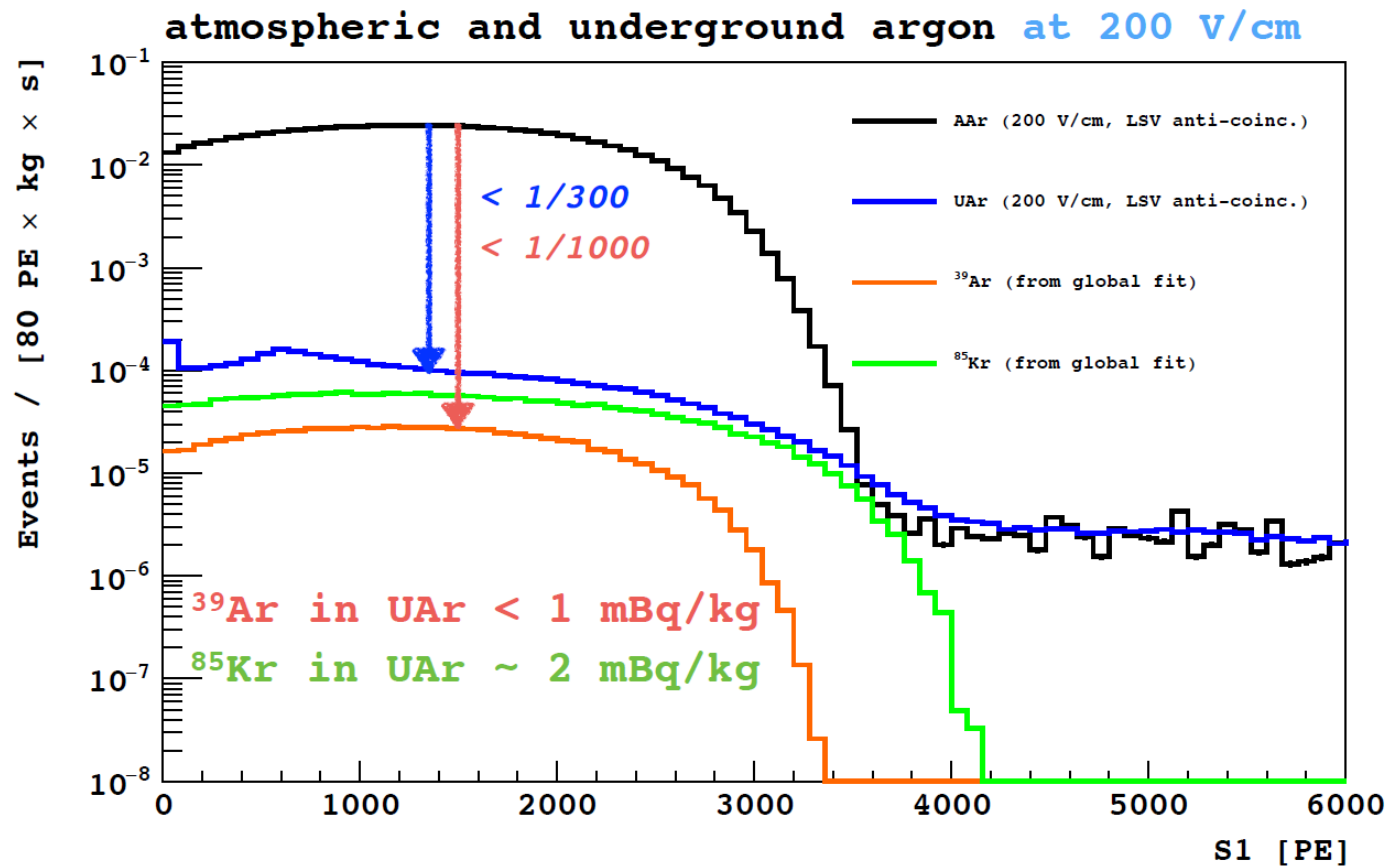
Niestety tylko 153 kg argonu
(46 kg objętości aktywnej)...

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Różnica między argonem “kopalnianym” (Underground Argon) i atmosferycznym:

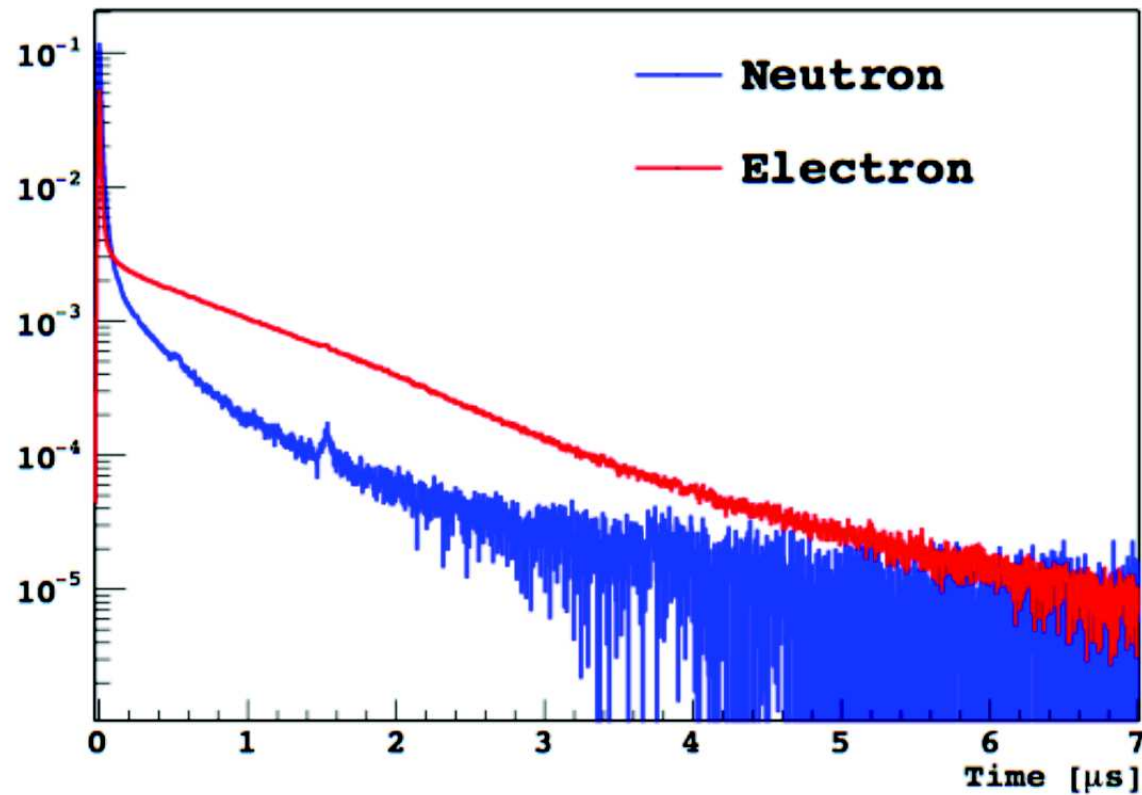

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Dodatkowa możliwość odróżnienia sygnału od tła na podstawie kształtu impulsu.

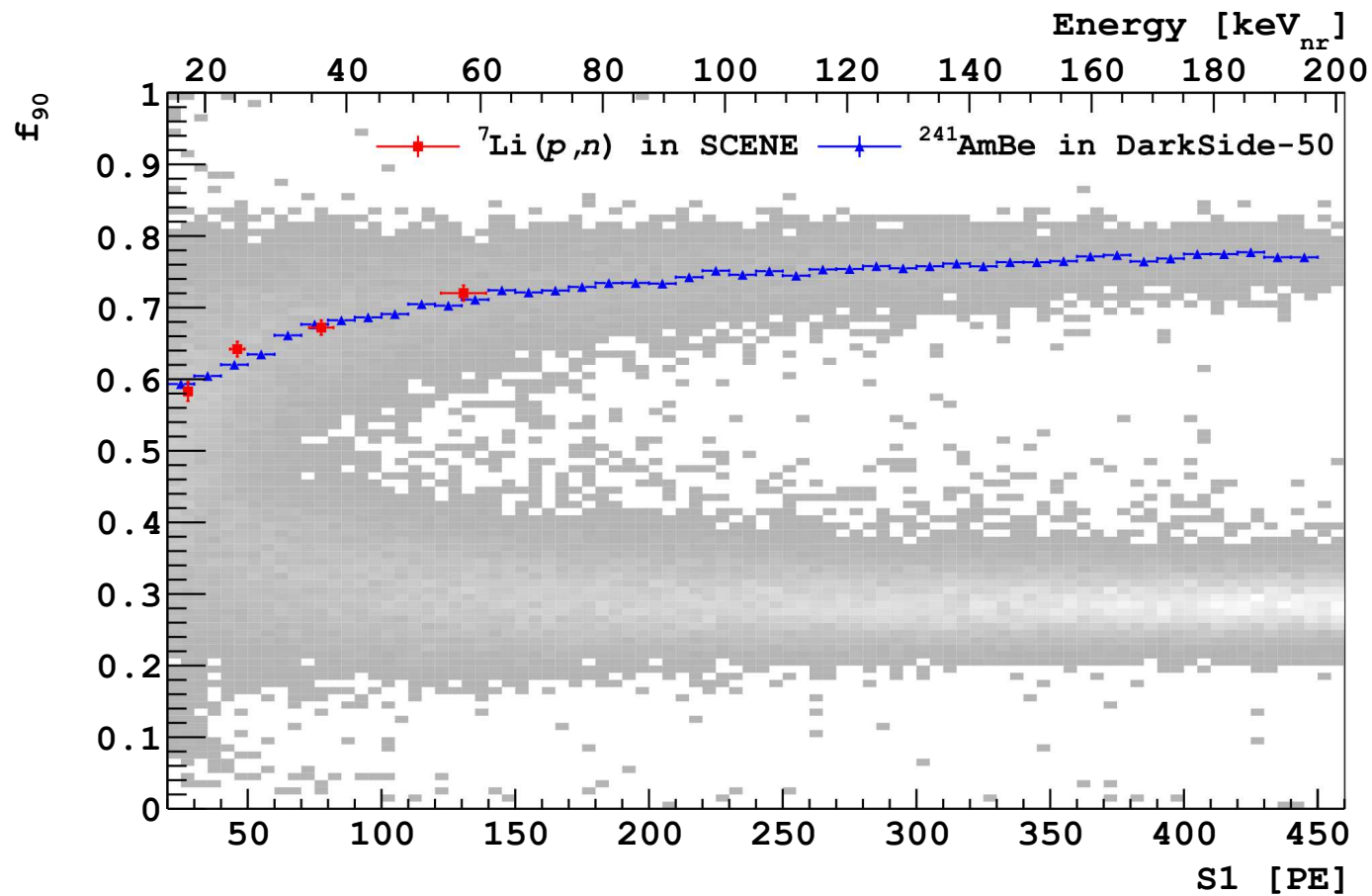
Ułamek sygnału w pierwszych 90 ns (f_{90}) $\Rightarrow$ separacja na poziomie $1.5 \cdot 10^{-7}$

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

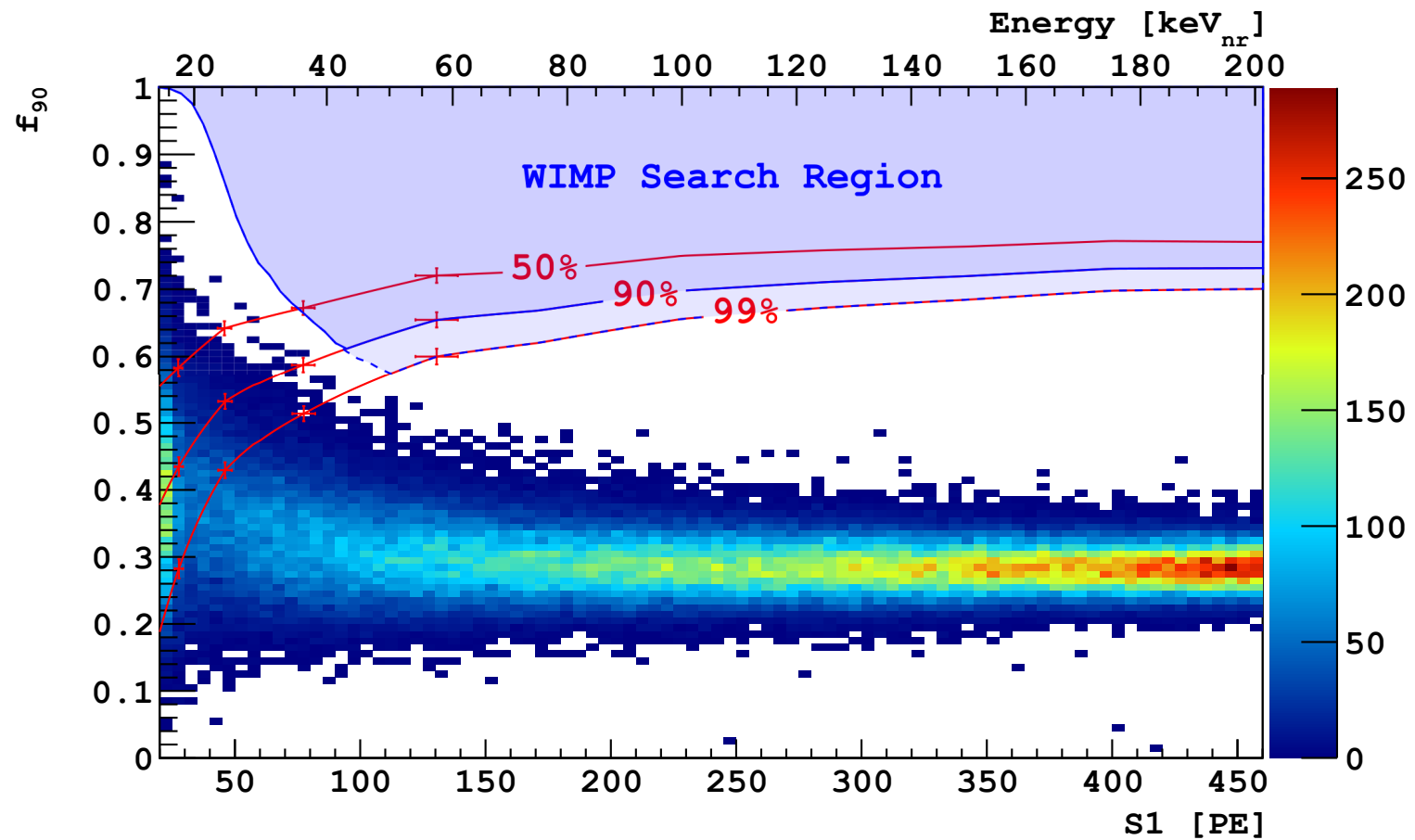
Wyniki kalibracji detektora:

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Przypadki zebrane w trakcie 71 dni “naświetlania”

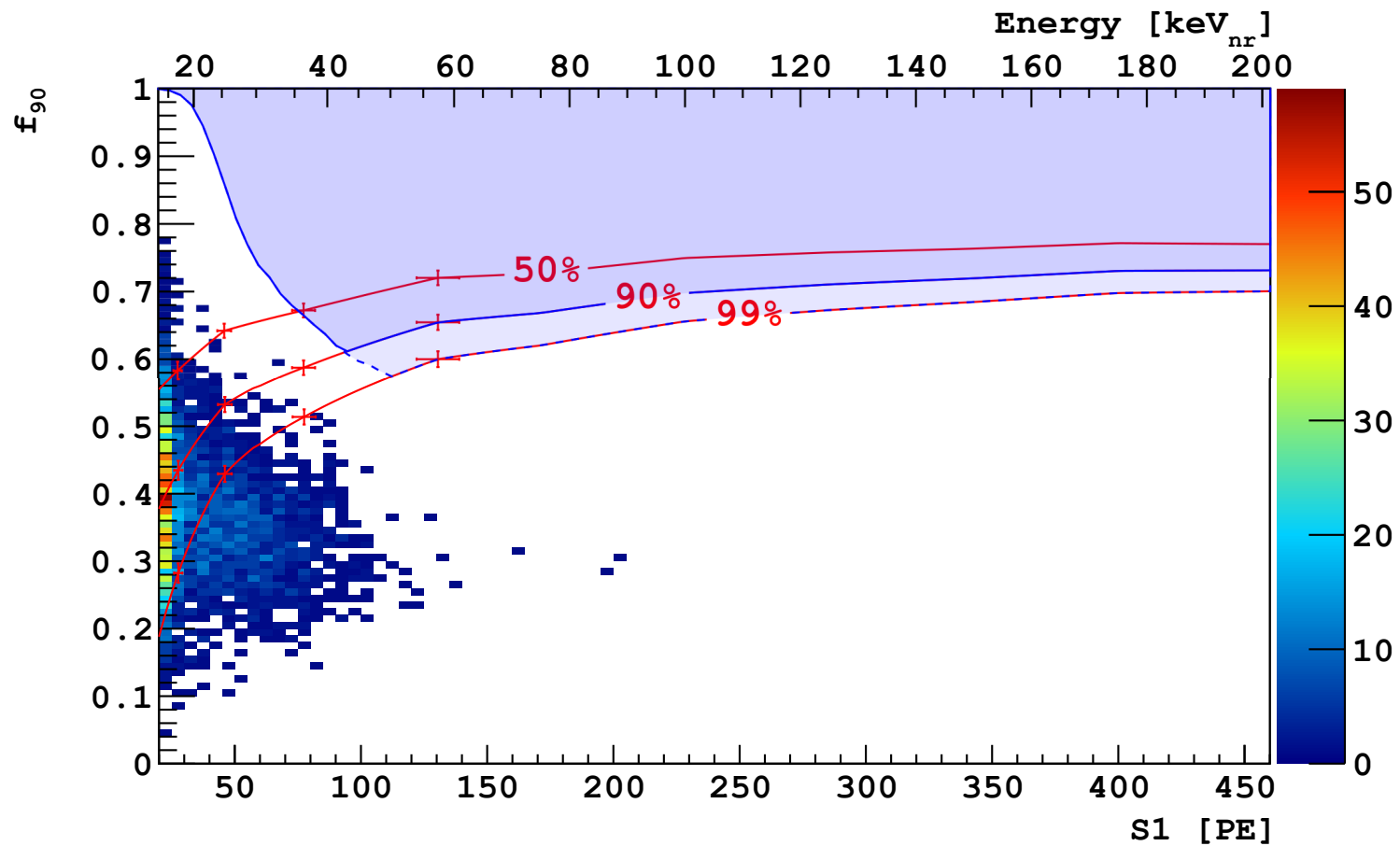

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

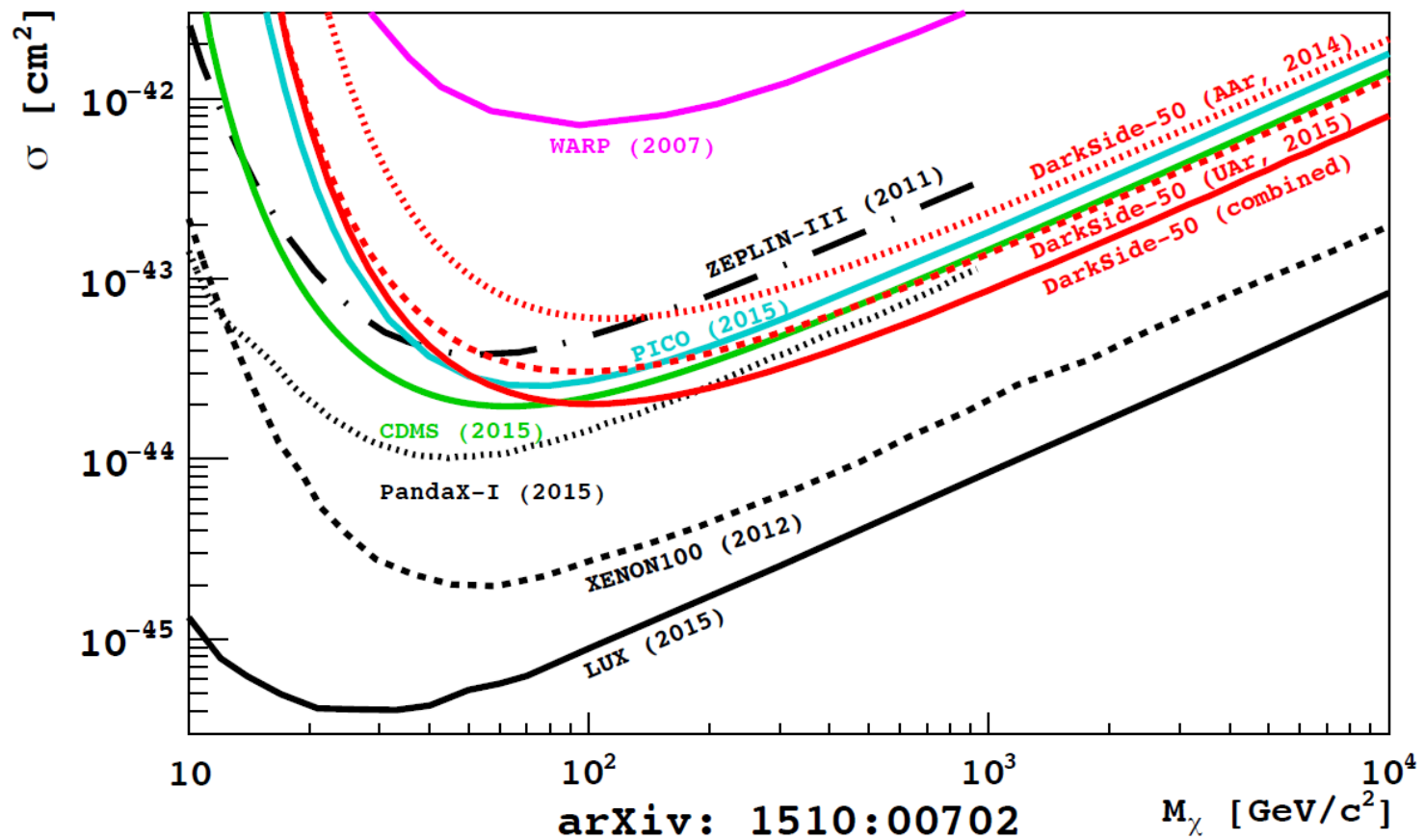
Zebrane przypadki (71 dni) po dodatkowych cięciach na jakość danych

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

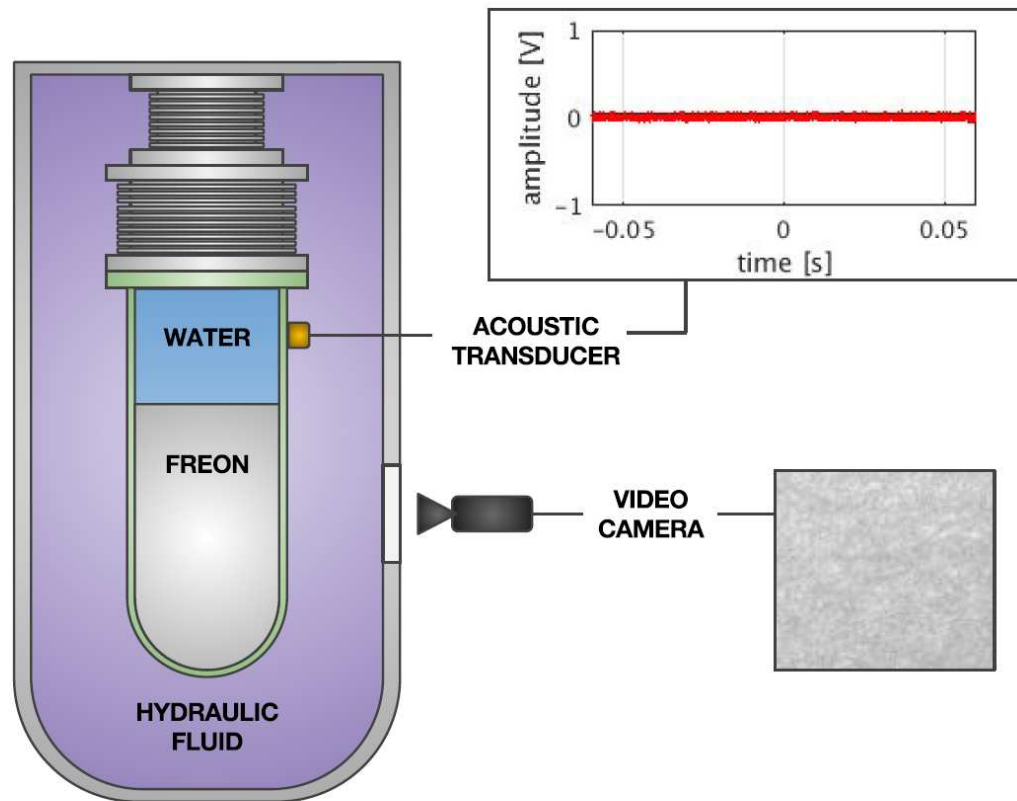
Wyniki przedstawione pod koniec 2015:

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Nowatorska koncepcja wykorzystania... komory pęcherzykowej.

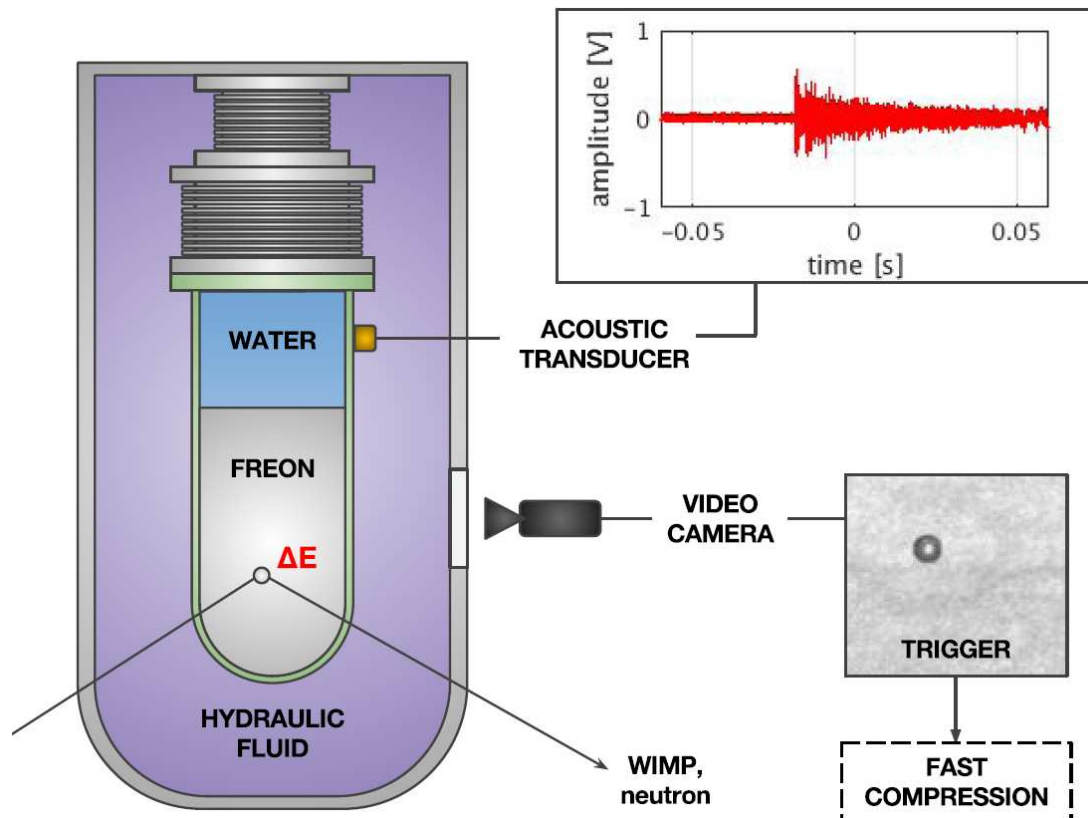

Aktywnym ośrodkiem jest freon, który utrzymywany jest w stanie przegrzanej cieczy.

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Nowatorska koncepcja wykorzystania... komory pęcherzykowej.

Aktywnym ośrodkiem jest freon, który utrzymywany jest w stanie przegrzanej cieczy.

Przekaz energii przez WIMP może zainicjować przejście fazowe i powstanie pęcherzyka pary

Towarzyszy temu też “trzask” (sygnał akustyczny)

Detekcja bezpośrednia

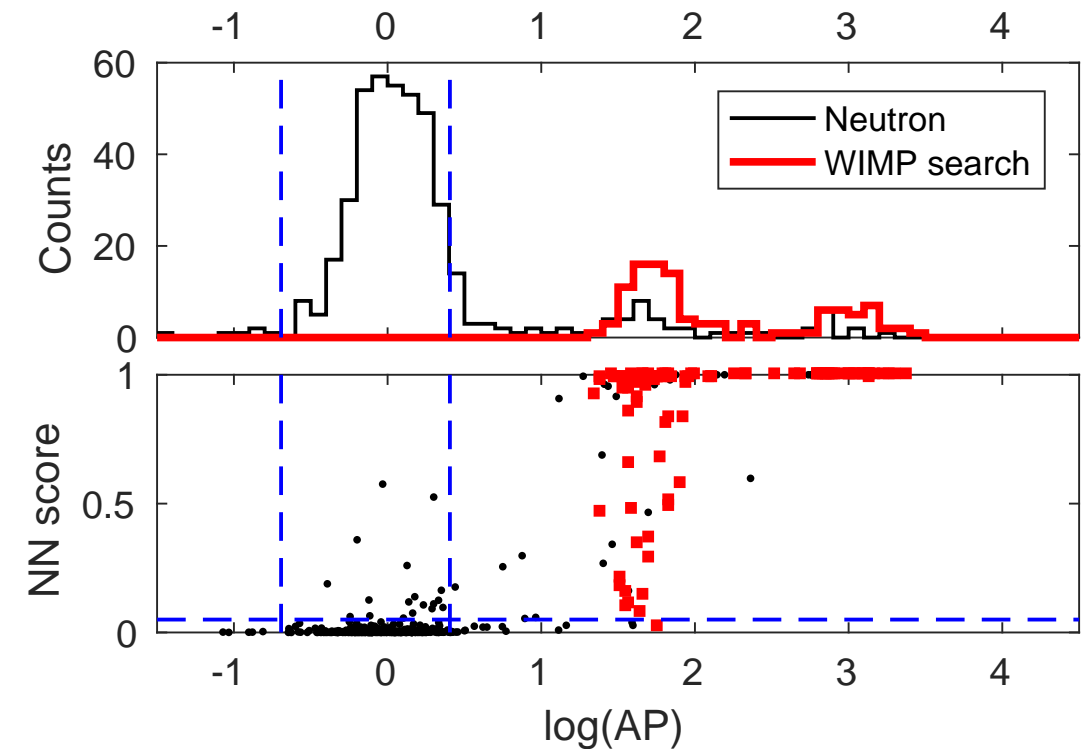
Pico-60

Proces fizyczny będący podstawą działania detektora zapewnia bardzo dobre odrzucanie tła:

- oddziaływanie elektronów i promieniowania gamma daje zbyt niskie przekazy energii (w pojedynczym oddziaływaniu), żeby powstał pęcherzyk
- neutrony w ogromnej większości przypadków prowadzą do powstania wielu pęcherzyków

Dalsza dyskryminacja na podstawie sygnału akustycznego (AP) i decyzji algorytmu opartego na sieciach neuralnych (NN)...

Sygnały kalibracyjne w detektorze:

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Detektor wypełniony 52 kg freonu (C_3F_8) zbierał dane latem 2016.

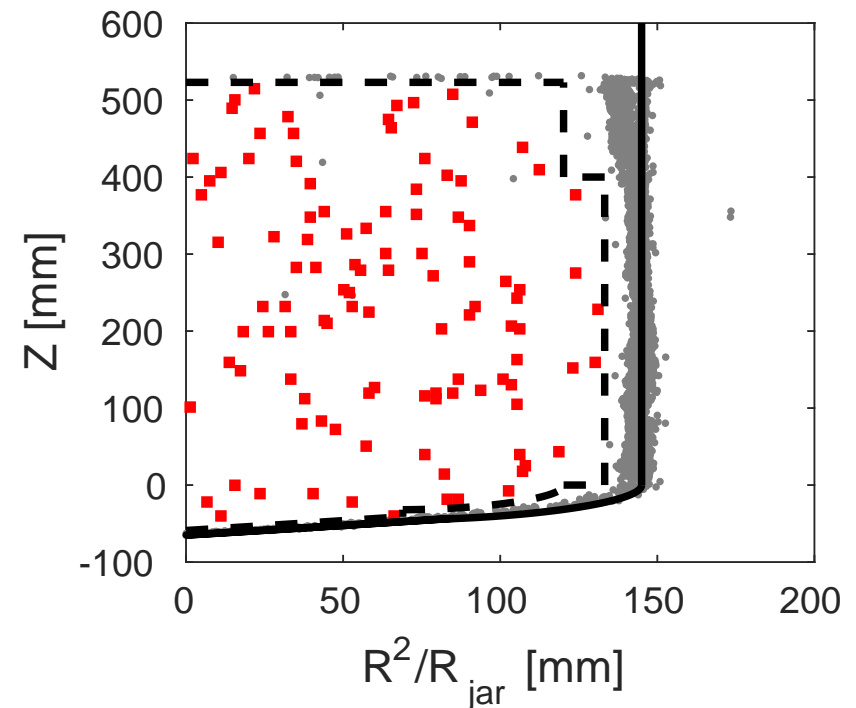
Odczyt optyczny: 4 kamery (300 fps)

Odczyt akustyczny: 8 czujników piezoelektrycznych

Zaobserwowano 106 pojedynczych pęcherzyków

Na rozkładzie NN vs AP żaden nie pasował do hipotezy WIMP

Rozkład przestrzenny przypadków:

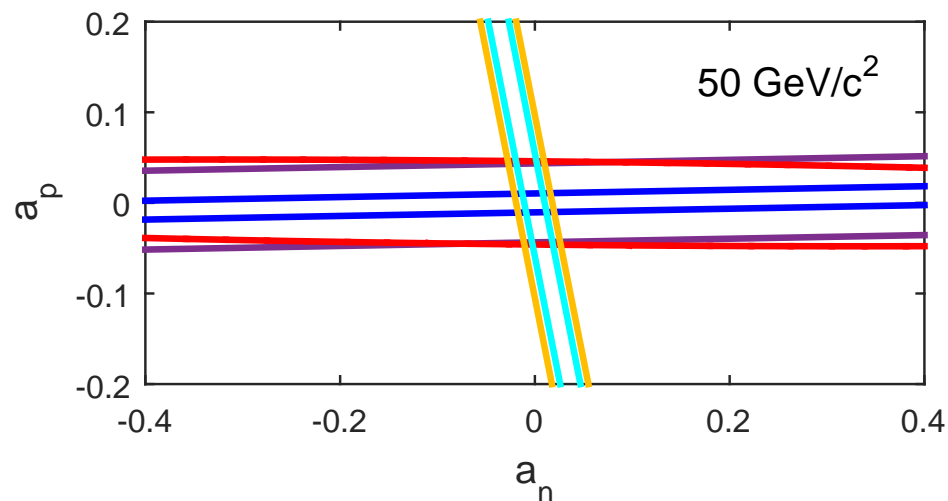
Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Ograniczenia na niezależne od spinu (Spin Independent, SI) oddziaływania WIMP w materii, jakie uzyskano z eksperymentu są dużo słabsze od tych z LUX itp.

Ale ograniczenia zależą od modelu. Jeśli przeanalizować tę zależność dokładniej to okazuje się, że różne detektory są czułe na różne kombinacje sprzężeń.

Zależne od spinu sprzężenia protonu i neutronu:

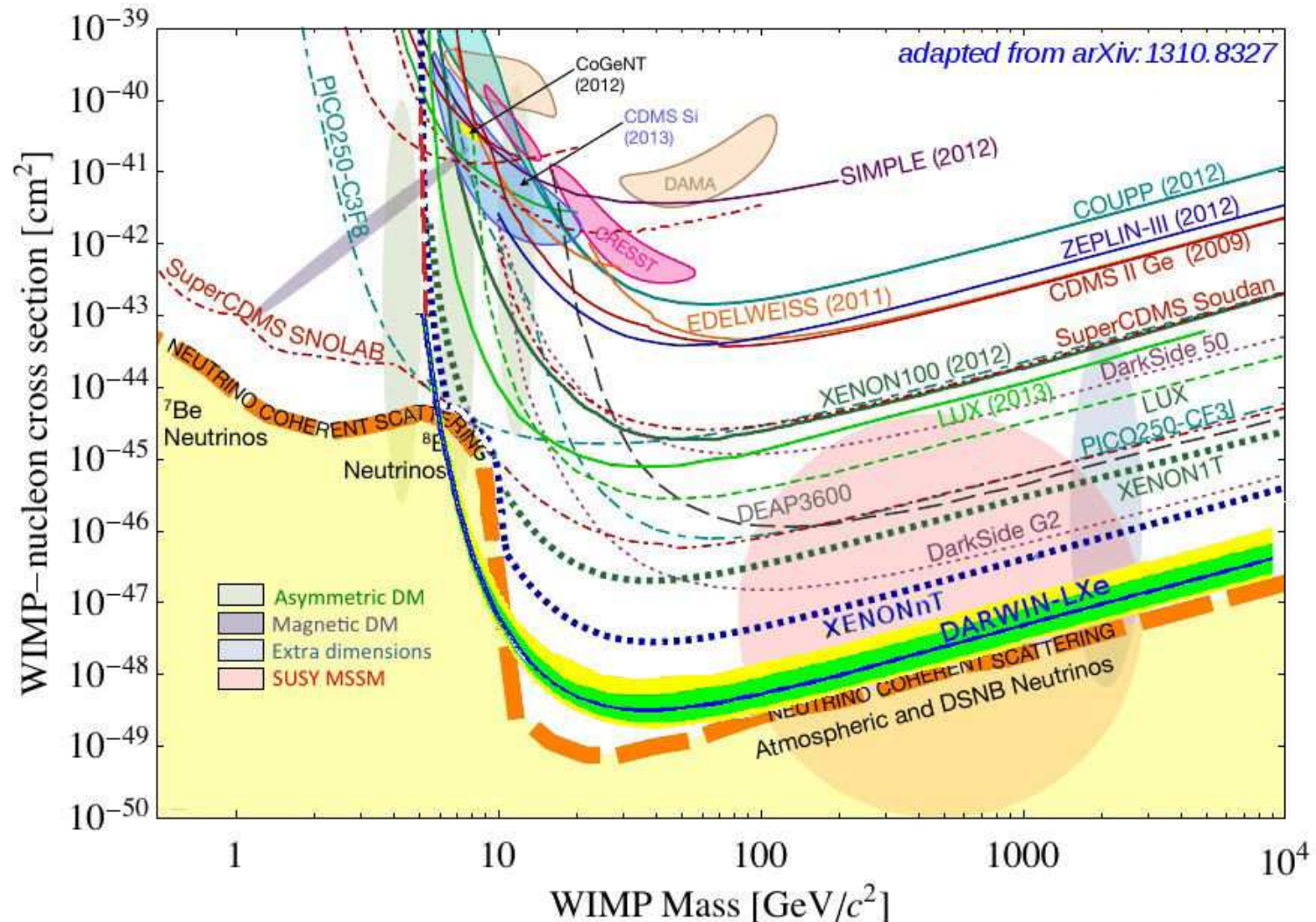

PICO-60 (blue), PICO-2L (purple), PICO-60 C3FI (red) vs PANDAX-II (cyan), LUX (yellow)

Detekcja bezpośrednia

Perspektywy

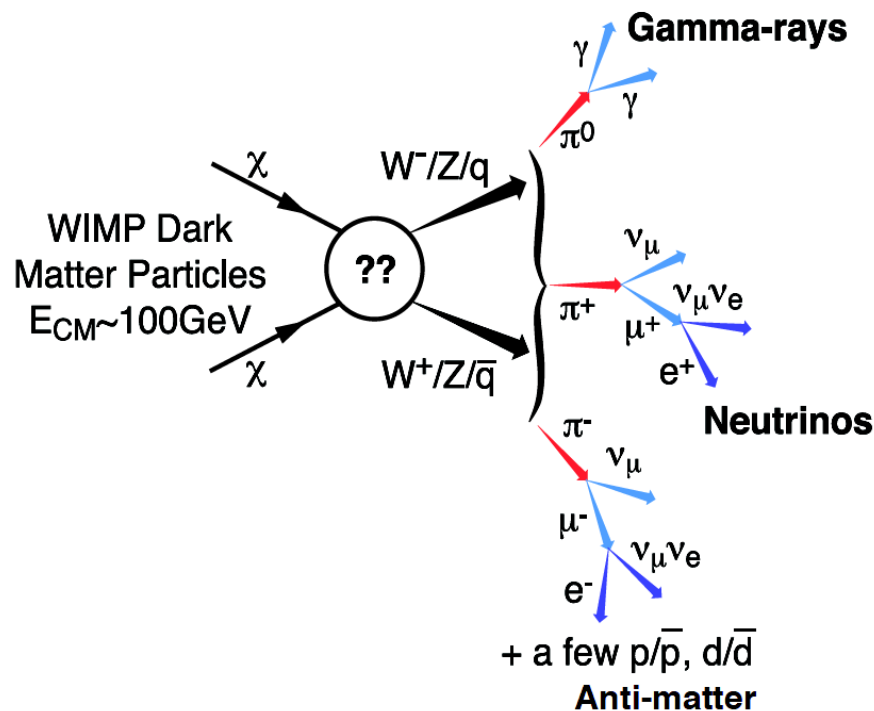
Julien Masbou, Moriond EW 2017

Detekcja pośrednia

Anihilacja DM

Przyjmujemy, że cząstki ciemnej materii uległy “wymrożeniu” wraz z rozszerzaniem się Wszechświata. Ich gęstość była zbyt mała aby mogły efektywnie anihilować...

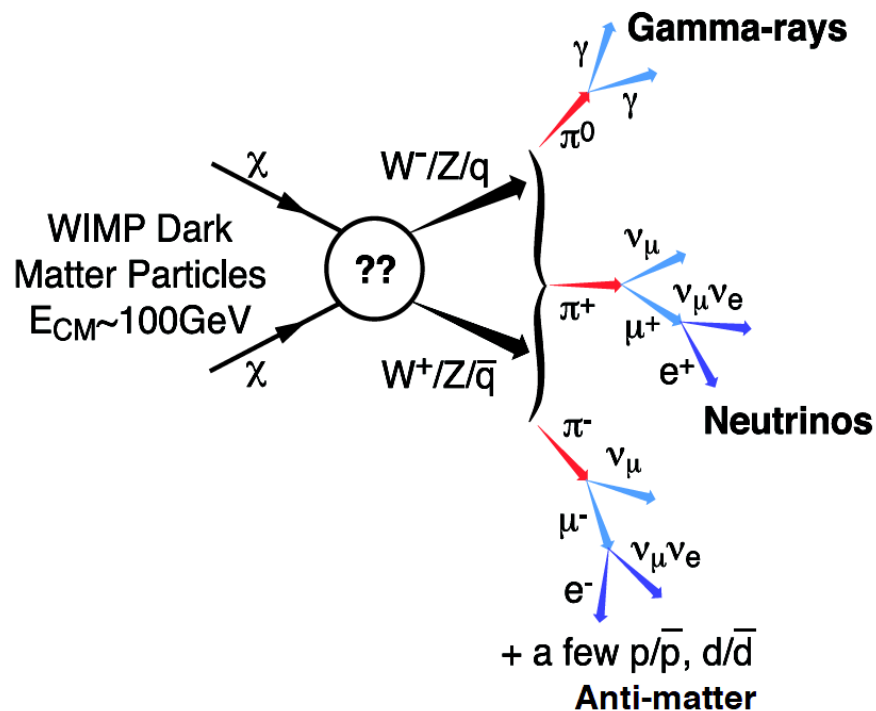
Ale ciemna materia uczestniczy w tworzeniu struktur we Wszechświecie! Więc na małych skalach odległości jej gęstość może być o wiele rzędów wielkości większa niż gęstość średnia (tak jak normalnej materii).

⇒ może znów zachodzić anihilacja

Podobnie jak w gwiazdach znów zachodzi nukleosynteza...

Detekcja pośrednia

Promieniowanie gamma

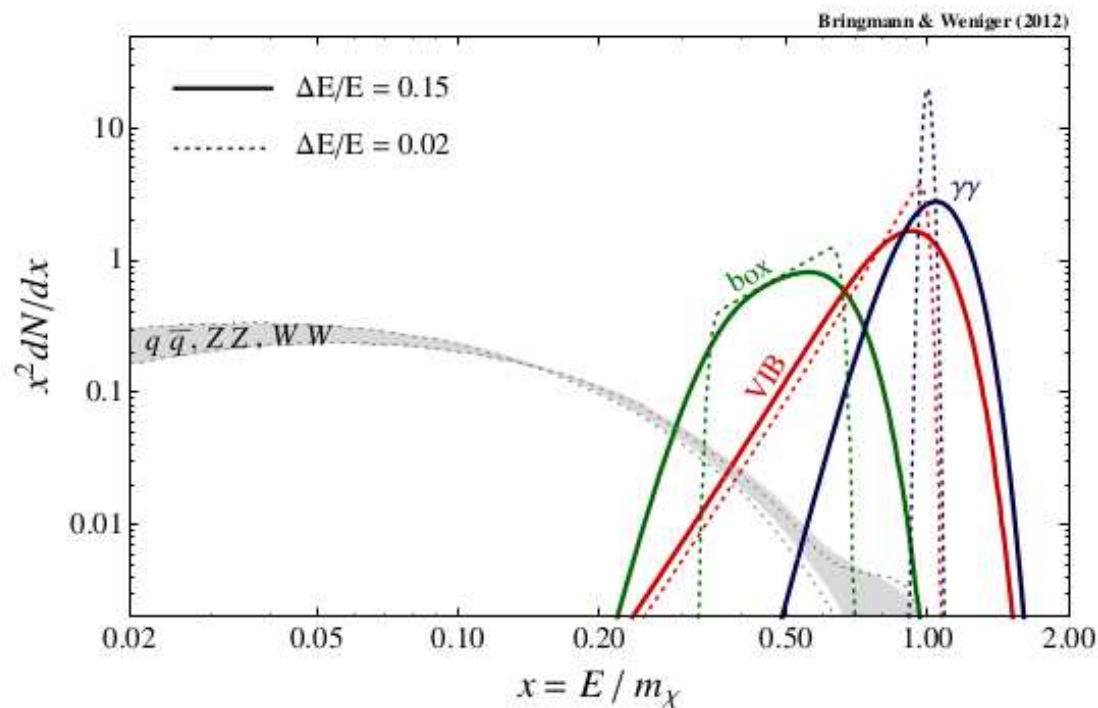
Zalety poszukiwania sygnału anihilacji DM w promieniowaniu gamma:

- oczekujemy dużego sygnału oraz wysokich energii
- brak pochłaniania w halo
- wskazuje na źródło nie odchyła się w polu magnetycznym
- niskie tło w porównaniu z cząstkami naładowanymi
- charakterystyczne widmo

Detekcja pośrednia

Promieniowanie gamma

Oczekiwane widmo promieniowania z anihilacji DM

Pierwotne promieniowanie γ

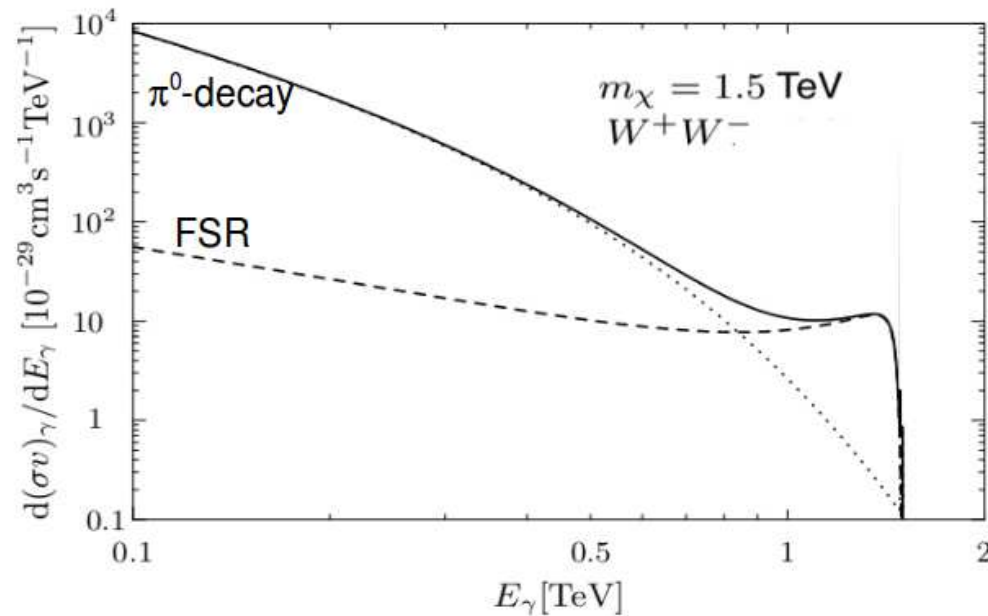
- bezpośrednia anihilacja
 $\chi\chi \rightarrow \gamma\gamma, Z\gamma \dots$
- Virtual Internal Bremsstrahlung
 $\chi\chi \rightarrow f\bar{f}\gamma, W^+W^-\gamma \dots$
- rozpady kaskadowe (Box)

$\Rightarrow$ charakterystyczne maksimum blisko $E = m_\chi$

Detekcja pośrednia

Promieniowanie gamma

Oczekiwane widmo promieniowania z anihilacji DM

Wtórne promieniowanie γ

- rozpady π^0
(w kanałach hadronowych)
- promieniowanie w stanie końcowym
Final State Radiation

⇒ obcięcie widma dla $E \sim m_\chi$

Detekcja pośrednia

Źródła

Pośrednią detekcję DM stanowiłaby obserwacja nadmiaru promieniowania γ pochodzącego z ustalonego kierunku - źródła.

Kryteria wyboru źródła:

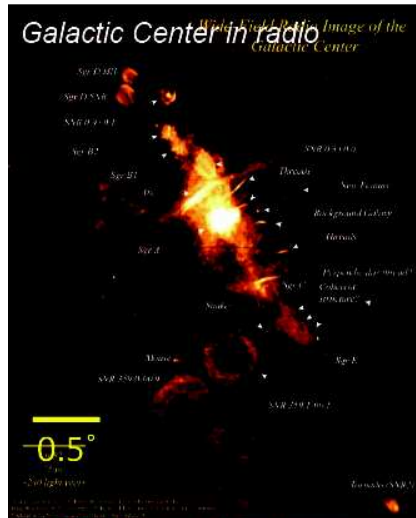
- duża jasność
duża gęstość DM, mała odległość
- małe tło
- dobrze określona pozycja

Kandydaci:

- centrum galaktyki
- galaktyki karłowate
- gromady galaktyk
- halo galaktyki

Detekcja pośrednia

Źródła

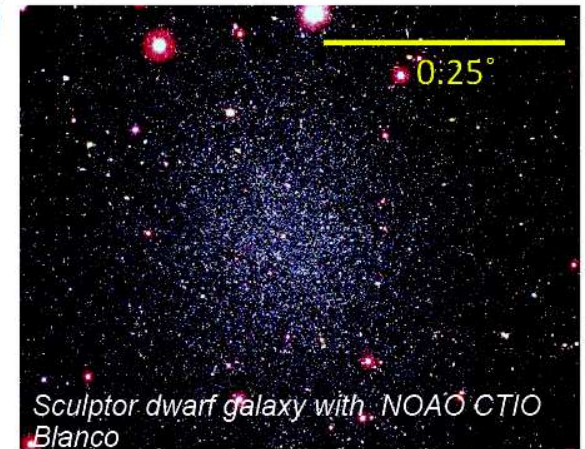

Galactic Centre

- Proximity (~8kpc)
- High (possibly) central DM concentration :
DM profile : core? cusp?
- High astrophysical background at TeV

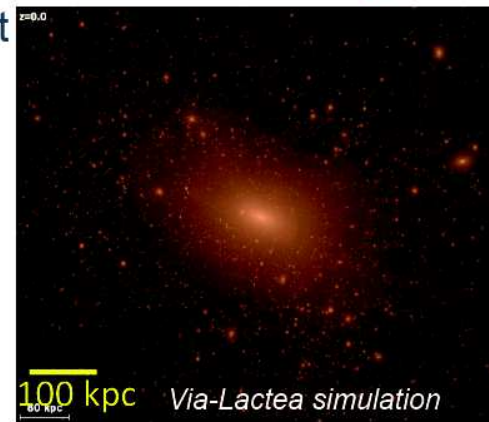
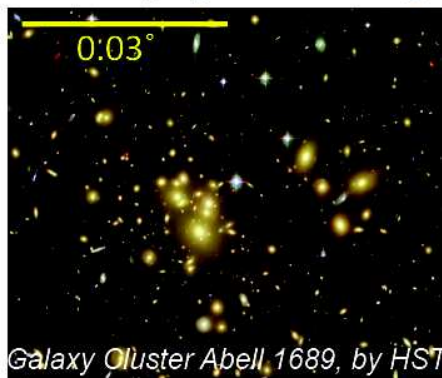
Dwarf galaxies of the Milky Way

- Many of them within the 100 kpc from Sun
- Extremely DM-dominated environment
- Potential low astrophysical background

Galaxy clusters

- High DM annihilation luminosity
- Substructures contribution to the overall DM flux
- Astrophysical background may be important

Substructures in the Galactic halo

- Low but clean signal
- Unknown location

Detekcja pośrednia

Instrumenty

Radio

Interferometers

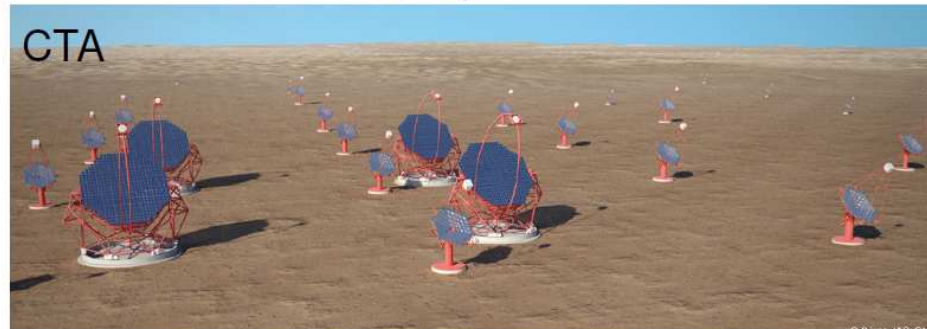
Artist's impression
Credit: SPDO/TDP/DRAO/Swinburne
Astronomy Productions.

Single-dish

gamma-rays

Ground based
telescopes

x-rays
Space satellites

Space
satellites

Detekcja pośrednia

Zakres widmowy

